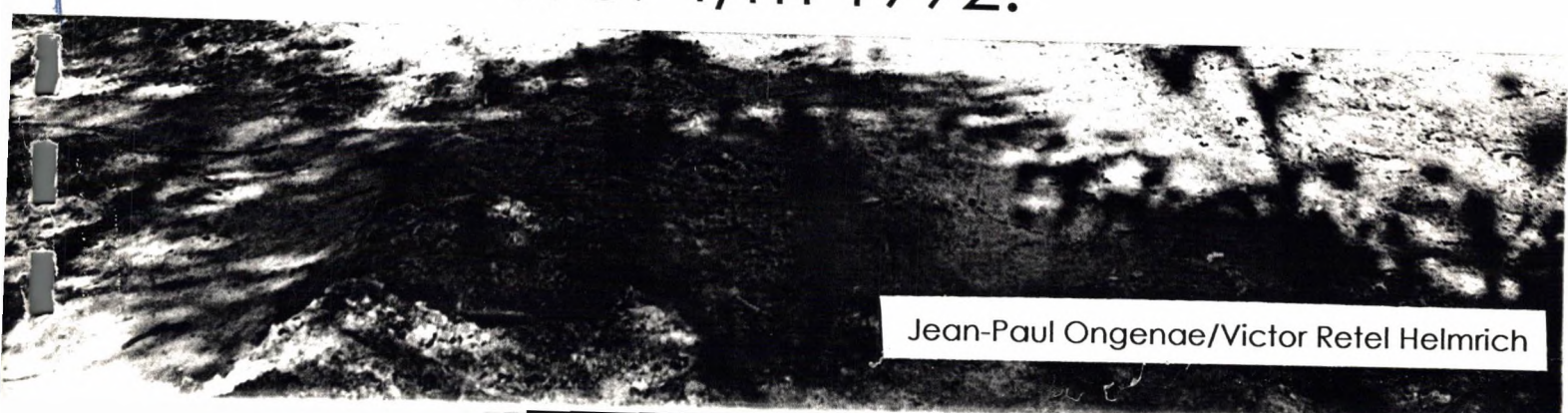

Broedvogels van de Mortelen,
Heerenbeek en
Veldersbosch in de periode
1989 t/m 1992.

Jean-Paul Ongenaë/Victor Retel Helmrich

Broedvogels van de Mortelen,
Heerenbeek en
Veldersbosch in de periode
1989 t/m 1992.

Jean-Paul Ongenae & Victor Retel Helmrich

Inhoudsopgave

	Inleiding	blz.	3
1.	Ligging en globale beschrijving van de gebieden	-	4
2.	De inventarisatie in 1989 en 1990	-	5
2.1	Werkwijze	-	5
2.2	Resultaten	-	6
2.3	Veldersbosch & Heerenbeek, bespreking van soorten	-	7
3.	De inventarisatie in 1992	-	12
3.1	Werkwijze	-	12
3.2	Resultaten	-	12
3.3	De Mortelen, bespreking van soorten	-	14
4.	Verdwenen broedvogelsoorten	-	24
5.	Discussie	-	25
6.	Evaluatie	-	31
6.1	de Mortelen	-	31
6.2	Veldersbosch & Heerenbeek	-	31
	Literatuur	-	33
	Soortverspreidingskaartjes	-	34

Inleiding

Dit rapport behandelt het voorkomen van een belangrijk aantal soorten broedvogels in de gebieden Heerenbeek/Veldersbosch en de Mortelen. In 1989 en 1990 vond eerst een globale inventarisatie van Heerenbeek/Veldersbosch plaats daarna is de Mortelen in 1992 nog eens uitgebreider onderzocht. Aanleiding voor de inventarisatie van deze gebieden was de broedvogelinventarisatie die J.P. Ongenae deed in het kader van het Bijzondere Soorten Projekt (BSP) van SOVON in een aantal middenbrabantse natuurgebieden. Gegevens uit die inventarisaties werden eerder gepubliceerd in het in 1990 uitgegeven boek "Vogels in Midden-Brabant" (Post, Braam, Buskens 1990).

Omdat de gegevens van 1989 en 1990 voor de Mortelen onvoldoende inzicht gaven in de actuele (vogel)waarde van het gebied, besloten J.P. Ongenae en V. Retel Helmrich in 1992 dit gebied opnieuw te inventariseren, maar nu uitgebreider en grondiger. Laatstgenoemde had eind jaren zeventig met de Vogelwerkgroep Midden-Brabant de Mortelen al eerder geïnventariseerd en schreef in 1981 het door Staatsbosbeheer uitgegeven rapport "Broedvogels van de Mortelen 1977-78-79" (Retel Helmrich 1981). De mogelijkheid om met een herinventarisatie in '92 een vergelijking te kunnen maken met de gegevens van eind jaren zeventig vormde een belangrijke motief voor deze inventarisatie.

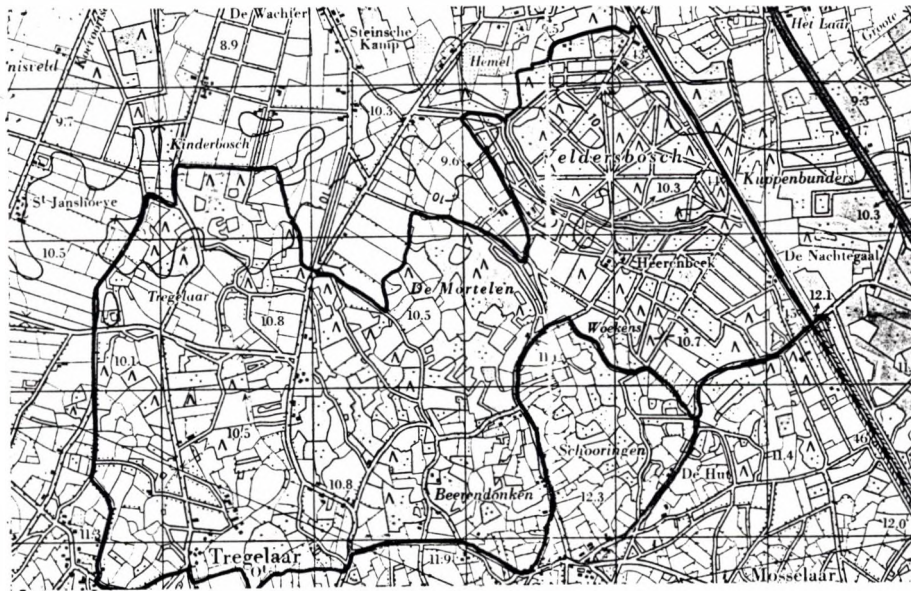
Evenals toen verschijnt dit rapport pas enkele jaren na de inventarisatie, iets wat natuurlijk liever te vermijden was geweest. Toch hebben we gemeend dit rapport alsnog te moeten uitbrengen. De resultaten zijn daarvoor interessant genoeg en ook voor later onderzoek kan dit rapport van belang zijn. Overigens werden gegevens uit dit rapport al wel ter beschikking gesteld aan SOVON, de beherende instanties en de provincie Noord-Brabant.

In vergelijking met eind zeventiger jaren, blijkt nu, zo'n 15 jaar later dat de vogelsamenstelling op een aantal punten belangrijke verandering heeft ondergaan. Op de eerste plaats valt op dat een aantal karakteristieke soorten van het gebied geheel of nagenoeg geheel zijn verdwenen. Dit zijn: de Wintertaling, de Watersnip en de Roodborsttapuit. Beide eerstgenoemde soorten waren welliswaar schaars maar konden toen nog regelmatig worden aangetroffen: de Wintertaling in de vele met sloten doorsneden hakhoutbosjes van het Mortelenbos, Tregelaar en Zwarte Voorten en de Watersnip in de vochtige weilanden in het centrale en zuidelijke deel van de Mortelen. Van de Roodborsttapuit werd in 1992 nog slechts één broedpaar aangetroffen in het gebied, terwijl de inventarisatie van de jaren zeventig nog 13 territoria opleverde.

Nieuwe soorten hebben zich in het gebied gevestigd zoals de Havik, Bosuil en Boomklever. Typische soorten van kleinschalige landschappen zoals Nachtegaal en Geelgors zijn dramatisch in aantal gedaald terwijl de typische bossoorten zoals de Grote en Kleine bonte specht duidelijk zijn toegenomen.

De komst van nieuwe soorten en de toename van laatstgenoemde soorten mag tot vreugde stemmen, maar een kanttekening is hier op zijn plaats. De diversiteit van soorten in het gebied is hiermee welliswaar toegenomen, maar de uniciteit van het gebied neemt daarmee af. Want met het verdwijnen van de karakteristieke soorten begint de Mortelen qua vogelsamenstelling steeds meer op de andere gebieden in Midden-Brabant te lijken. Dat moet een groot verlies genoemd worden! Als deze ontwikkeling zich voortzet dan zal het unieke landschappelijke beeld van dit gebied, zich niet of nauwelijks in zijn avifauna weerspiegelen.

1. Ligging en globale beschrijving van de gebieden

Figuur 1. Ligging van het gebied

De Mortelen wordt gekenmerkt door een hoge mate van kleinschaligheid. De kaart laat duidelijk het mozaïkpatroon van bos, hakhout, ruigte, grasland, bouwland en heide zien. Dit landschap is door de eeuwen heen gevormd door verschillen in bodem en bodemgebruik. Er is een hoevenlandschap ontstaan met een hoge cultuurhistorische waarde vanwege de afleesbaarheid van zijn ontstaansgeschiedenis. We vinden er vochtige weilanden, veelal met elzen, haagbeuk en wilg omringd. Hakhoutbosjes van els en eik wisselen elkaar af met populierenaanplanten. Naaldbout komt in het gebied voor in de vorm van fijnsparaanplantingen onder populieren en als gevarieerd bos met grove den en lariks. In het voorjaar valt de weelderige kruidengroei van de leemhoudende grond op: voorjaarsbloeiers als bosanemoon, speenkruid en slanke sleutelbloem bepalen in maart/april het aanzien van de taluds, slootkanten en bosbodems.

Heerenbeek vormt het overganggebied tussen het coulissenlandschap van de Mortelen naar het landgoedbos Veldersbosch. Het mozaïkpatroon, opgebouwd door afwisseld voorkomen van cultuurgronden, houtwallen bossages, gaat in Heerenbeek haast onmerkbaar over in aaneengesloten bebossingen. De bebossingen van Heerenbeek bestaan voor meer dan 75% uit vochtige loofbossen, waarin de populier het aspect bepaalt. De bodem van Heerenbeek ligt iets lager dan die van de Mortelen en ontvangt daardoor veel water vanuit het zuiden. Bovendien zorgt de hier aanwezige leemlaag voor veel stagnerend water dat, uitzonderlijke droge voorjaren daargelaten, het gebied zomers goed vochtig houden. De populierenopstanden hebben hier, meer nog dan in de Mortelen een weelderige kruidlaag waar naast bosanemoon ook eenbes en keverorchis regelmatig kan worden aangetroffen. De stuktuur van de bossen is gevarieerd. Kamperfoelie en klimop zorgen plaatselijk voor een dichte vegetatie in de vochtige terreintypen. Naar het noorden worden zij afgewisseld door de drogere typen waarop de oude landgoedbossen zijn aangelegd.

Veldersbosch is het landgoedbos daterend van vóór 1800, dat ooit als sterbos is aangelegd. Laanbeplantingen met eik als dominantste soort zijn kenmerkend voor dit gebied. We vinden er gemengde opstanden van eik en spar. Vanwege de ouderdom en de naaldboutopstanden zijn deze bebossingen massiever en donkerder dan de bossen van Heerenbeek of de Mortelen. Zij kennen een minder rijke ondergroei.

2. De inventarisatie in 1989 en 1990

2.1 Werkwijze

De inventarisatie in de periode 1989 en 1990 was beperkt van karakter en extensief te noemen. In 1989 is het gebied vijfmaal bezocht: twee bezoeken vielen in april, de andere drie bezoeken in de maanden mei, juni en juli. Tijdens ieder bezoek werd een zo groot mogelijk terrein bekeken, deels lopend en deels op de fiets. De inventarisatierondes begonnen meestal rond zonsopkomst en gingen door tot diep in de middag. Het aantal nacht- en avondrondes was gering. Het agrarisch gebied is zowel in 1989 als 1990 minder intensief geïnterviewd als later in 1992. De meeste aandacht is in beide jaren geschonken aan gebiedsdelen zoals Veldersbosch, Mortelenbos en Tregelaar en omgeving. De totale bezoekduur bedroeg in 1989; 40 uur en 40 minuten.

In 1990 zijn de meeste bezoeken in het vroege voorjaar gebracht. Veldersbosch & Heerenbeek zijn in maart en april twee keer bezocht en daarna niet meer. Aan de Mortelen zijn van april t/m juli drie bezoeken gebracht. De totale bezoekduur bedroeg in 1990; 35 uur en 40 minuten (Mortelen; 16,40 uur, Veldersbosch/Heerenbeek 19 uur).

In 1989/1990 en in 1992 zijn niet alleen alle B.S.P.-soorten genoteerd. In tabel 1 zijn de soorten vermeld die niet tot het B.S.P.-soortenspectrum behoren maar wel zijn geteld;

Tabel 1 Niet-B.S.P.soorten waarop de inventarisatie in 1989/1990/1992 was gericht.

- Fazant*
- Kievit*
- Scholekster*
- Holenduif#
- Tortelduif
- Koekoek
- Grote bonte specht#
- Witte kwikstaart*
- Gekraagde- en Zwarte roodstaart
- Grote lijster#
- Bosrietzanger
- Kleine karekiet
- Spotvogel
- Braamsluiper
- Grasmus
- Grauwe- en Bonte vliegenvanger
- Boomkruiper#
- Kneu
- Goudvink
- Rietgors

* Alleen in 1992 geteld
# Niet geteld in 1989

De resultaten van de inventarisaties in 1989 en 1990 zijn per soort op één kaart gezet. De gegevens zijn in hoofdlijnen geïnterpreteerd aan de hand van de regels uit de Handleiding voor SOVON- broedvogelonderzoek (SOVON 1993).

Het samenvoegen van resultaten van twee onderzoeksjaren kan op enige methodische problemen stuiten. Vanwege het geringe aantal bezoeken is besloten om steeds het hoogste aantal getelde territoria aan te houden dat in een bepaald gebiedsdeel is aangetroffen. Als bijvoorbeeld in '89 in de Mortelen zes Tortels zaten en in 1990 één, dan wordt het eerste getal gehanteerd.

Achterin dit rapport zijn de soortverspreidingskaartjes opgenomen. Voor de roofvogels zijn de stippen niet op de nestplaatsen aangegeven maar min of meer centraal in het territorium.

2.2 Resultaten

Ondanks dat het Veldersbosch tot één van de best ontwikkelde bossen in Midden-Brabant mag worden gerekend, is er nooit enig systematisch onderzoek gedaan naar de broedvogelbevolking. Voor zover bekend bestaan er van dit gebied hierover geen gedocumenteerde gegevens. Het zuidwestelijk deel van landgoed Heerenbeek is eind jaren 70 geïnventariseerd door V.W.G.- Midden-Brabant (Retel Helmrich, 1981).

Het resultaat van de inventarisaties in 1989 en 1990 is in onderstaande tabellen weergegeven. De bespreking van de in Veldersbosch en Heerenbeek vastgestelde soorten vindt in dit hoofdstuk plaats, de in de Mortelen vastgestelde soorten worden verderop besproken bij de inventarisatie in 1992.

Tabel 2 Broedvogels Veldersbosch & Heerenbeek (150 ha) in 1989/1990

Soort	Aantal territoria	Dichtheid per 100 ha
Wespendief	1	0.67
Havik	1	0.67
Sperwer	2	1.33
Buizerd	2	1.33
Torenvalk	1	0.67
Boomvalk	1	0.67
Zwarte specht	1	0.67
Groene specht	2	1.33
Kleine bonte specht	6	4.00
Grote bonte specht	16	10.67
Holenduif	8	5.33
Tortelduif	8	5.33
Grote lijster	6	4.00
Koekoek	5	3.33
Nachtegaal	8	5.33
Kleine karekiet	1	0.67
Bosrietzanger	4	2.67
Grauwe vliegenvanger	6	4.00
Vuurgoudhaan	1	0.67
Fluiter	3	2.00
Goudvink	6	4.00
Wielewaal	3	2.00
Boomkruiper	19	12.67
Boomklever	8	5.33

De genoemde aantallen in de tabel moeten voor de meeste soorten als minimumaantal worden beschouwd.

Tabel 3

Broedvogels van de Mortelen in 1989 en 1990

Soort	Aantal territoria
Kwartel	2
Wespendief	1
Havik	2
Buizerd	3-4
Torenvalk	3
Koekoek	12
Ransuil	6
Zwarte specht	2
Nachtegaal	16
Gekraagde roodstaart	1
Kramsvogel	±1
Kleine karekiet	2
Grasmus	34-38
Boomklever	1
Wielewaal	5-7
Geelgors	17

2.3. Broedvogels van Veldersbosch & Heerenbeek.

Om een beter inzicht te verwerven in de betekenis van de vastgestelde aantallen, wordt in de soortteksten regelmatig een vergelijking gemaakt met bosgebieden elders in Brabant. In de eerste plaats vindt deze vergelijking plaats met gebieden die qua samenstelling en leeftijd overeenkomst vertonen met het Veldersbosch & Heerenbeek. Hierbij valt te denken aan gebieden zoals De Brand en de Geelders (vochtig loofbos), Smalbroeken (beekbegeleidend bos), Mattemburgh en Brokkenbroek & Zwijnsbergen (landgoedbossen).

Wespendief (1)

In grote, droge, naaldbosgebieden in de regio zoals de Loonse en Drunense duinen en de Oisterwijkse bossen worden weinig Wespendieven gezien. Maar in bijna alle vochtige eiken- en populierenbossen in Midden-Brabant is de Wespendief present. Hier worden plaatselijk aanzienlijke dichtheden aangetroffen, zoals in 1989 in de beekbegeleidende bossen rond de Kampina (van Diermen 1990).

In 1989 werden tijdens alle bezoeken in de periode 31 mei tot 6 juli Wespendieven waargenomen in het Veldersbosch. Op 6 juni en op 6 juli werd een paartje gezien. Op 6 juli is nog een mogelijk derde exemplaar vliegend boven Heerenbeek gezien. Naar een eventueel nest is niet gezocht. Het centrum van het territorium was gelegen in het noordwestelijk deel van het Veldersbosch.

Havik (1)

In het zuidwesten van het Veldersbosch hangt vlak boven een pad in een den een fiks havikshorst. Aan het formaat te zien was het nest al enkele jaren aanwezig. Zowel in 1989 als in 1990 zijn rondom dit nest baltende Haviken waargenomen. De gang van zaken rond dit nest is niet intensief gevolgd. Of gebroed werd is niet bekend. Tijdens het juli bezoek in '89 zijn geen jongen gehoord.

Sperwer (2)

In een dennenperceel aan de westrand van het Veldersbosch zijn in juni '89 roepende Sperwers gehoord. Tevens zijn in dit perceel enkele ruipten verzameld. In een perceel met veel sparren in het oostelijk deel van dit boscomplex is in april 1990 een roepend mannetje gehoord. De rest van het onderzoeksgebied bestaat hoofdzakelijk uit loofhout. Hoewel vanaf midden jaren 80 in Midden-Brabant geregeld broedgevallen zijn vastgesteld in dit soort bossen (van Diermen 1990), lijkt het hier nog niet het geval te zijn.

Buizerd (2)

In Veldersbosch en Heerenbeek werden twee territoria vastgesteld. Er zijn geen nestvondsten gedaan. Met een gemiddelde dichtheid van 1,63 paar op 100 hectare is, in vergelijking met gebieden in de regio, hier sprake van een behoorlijke dichtheid (van Eck 1988, van Diermen 1990).

Torenvalk (1)

Aan de noordkant van het Veldersbosch zijn verschillende Torenvalk-waarnemingen gedaan. Voldoende om er één territorium van te maken. Er is geen nest gevonden.

Boomvalk (1)

In de periode 30 april tot 6 juli 1989 werden tijdens iedere inventarisatie-ronde Boomvalken gezien in het Veldersbosch. De structuur van het bos, vrij open en doorsneden door veel lanen, bieden de Boomvalk hier een geschikt broedbiotoop. Er zijn geen nestvondsten gedaan.

Zwarte specht (1)

De oude eikenlanen van het Veldersbosch waren in trek bij de Zwarte specht. De populieren in Heerenbeek zijn misschien nog te jong om de Zwarte specht een geschikte nestplaats te bieden. Zwarte spechten willen, vooral in het vroege voorjaar, nogal eens omzwervingen maken. Tijdens deze vluchten wordt de territoriumgrens ruimschoots overschreden. Zeker wanneer maar weinig inventarisatie-rondes gemaakt worden, is het niet altijd makkelijk om de gegevens te interpreteren. De waarnemingen zijn tot één territorium herleidt. Dat er binnen het onderzoeksgebied twee paar aanwezig zijn is evenwel goed mogelijk.

Groene specht (2)

De vochtige loofbossen in Midden-brabant lijken minder in trek bij de Groene specht dan droge terreinen. Zo is deze soort betrekkelijk schaars in de Brand (o.a. van Eck 1988), en uitgesproken talrijk in de Loonse en Drunense duinen (Voorn 1986). In het Veldersbosch zijn twee paar aangetroffen. Er werd vermoedelijk gebroed in een eikenlaan. In het vochtigere Heerenbeek ontbrak de Groene specht.

Kleine bonte specht (6)

Landgoederen met eikenlanen en populierenbossen behoren in de regio tot het favoriete biotoop van de Kleine bonte specht (o.a. van Diermen 1990). Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze soort goed vertegenwoordigd is in ons gebied. Het Veldersbosch is duidelijk het meest geliefd. Hier zijn vier territoria aangetroffen. Net over de spoorlijn, in het aangrenzende bos de Kuppenbunders werd ook één roepende Kleine bonte gehoord. Op Heerenbeek zijn twee

territoria gevonden. Er vanuitgaande dat niet alle Kleine bonte spechten boven water zijn gekomen (vooral op Heerenbeek kan de soort onderteld zijn), kan de populatie voor de jaren 89/90 geschat worden op zo'n 8 á 10 paar. De gemiddelde dichtheid (4,00 terr./100 ha), is iets hoger dan dichtheden in de Brand (van Eck 1988), Brokkenbroek (Ongenaë 1988) en Mattemburgh (Teixeira 1995). Dichtheden in de Geelders liggen in dezelfde orde van grootte (Vogel 1992).

Grote bonte specht (16)

Deze soort is alleen in 1990 geïnventariseerd. Aangezien in dat jaar het Veldersbosch & Heerenbeek alleen in maart en april zijn bezocht, kunnen we er vanuit gaan dat de Grote bonte specht sterk onderteld is. Het dichtheidscijfer (10,67 ter. 10 ha) geeft ook alle aanleiding om dat te geloven. De gemiddelde dichtheid is namelijk laag in vergelijking met loofbossen elders in de regio (Van Diermen 1990, Vogel 1992).

Holenduif (8)

De datumgrens van de Holenduif is door SOVON vastgesteld op 1 mei. De Holenduif is alleen in 1990 geteld. Na 1 mei is het gebied toen niet meer bezocht, dus eigenlijk zou de Holenduif niet meegeteld mogen worden. Om toch iets te kunnen zeggen over het voorkomen, is deze soort toch als broedvogel opgevoerd. Hierbij moet vermeld dat alleen baltsende vogels en paartjes die zich verdacht gedroegen als broedvogel zijn meegeteld. De meeste Holenduiven zijn aangetroffen in het Veldersbosch (6 territoria) In Heerenbeek was de soort dun gezaaid. Er werden twee paar aangetroffen. Waarvan één paar in een schuurtje huisde. De meeste percelen op Heerenbeek zijn blijkbaar nog iets te jong voor de Holenduif. De gemiddelde dichtheid (5,33 ter./100 ha) is niet echt hoog voor dit soort terreintype (o.a. Teixeira 1979).

Tortelduif (8)

Open eikenpercelen met een tweede boomlaag bestaande uit sparren zijn erg in trek bij de Tortelduif. Vooral in het hart van het Veldersbosch bereikt de soort in dit biotoop een behoorlijke dichtheid. Heerenbeek is stukken minder in trek, hier is één paar gevonden. Dit terwijl het bos in ruime mate lijkt te voldoen aan de biotoop-eisen van de Tortelduif. Ook daar zijn namelijk veel percelen met sparren te vinden. De hoofdboomsoort is hier veelal de populier. De gemiddelde dichtheid over het hele terrein (5,33 terr./100 ha) is vergelijkbaar met dichtheden in o.a. de Brand (van Eck 1988) en de Geelders (Vogel 1992). De dichtheid van het Veldersbosch (niet apart berekend) is echter aanzienlijk hoger dan in de Brand en enkele andere bosgebieden in de regio. Van hoge dichtheden, zoals die plaatselijk aangetroffen zijn in beekbegeleidende bossen (en moerassen) bij Kampina (van Diermen 1990) is in de door ons onderzochte bossen echter geen sprake.

Grote lijster (6)

Ook hiervoor geldt dat deze alleen in 1990 is onderzocht en dus onderteld is. Wel werden alle bezoeken in die periode gebracht dat de Grote lijster de meeste activiteit aan de dag legt: namelijk maart en april. Er zijn zes territoria vastgesteld. Vooral aan de rand van het gebied. In het centrale deel van het Veldersbosch was één paartje aanwezig. De gevonden dichtheid (4,00,ter./100 ha), is vrij normaal voor parkachtige landschappen (o.a. Teixeira 1979).

Koekoek (5)

De vochtige bossen in centraal Brabant zijn ideaal voor de Koekoek. De aantallen liggen hier vele malen hoger dan in droge terreinen zoals de Loonse en Drunense duinen. Dit komt door het grote aantal waardvogels, en de rijkdom aan rupsen. Deze vormen het stapelvoedsel voor de Koekoek. Ook in ons terrein heeft deze soort een lichte voorkeur voor vochtig bos. In Heerenbeek werden drie territoria aangetroffen. In het Veldersbosch twee, hier kwam de Koekoek vooral in de bosrandzone voor. In het centrale deel zijn geen Koekoeken vastgesteld.

Nachtegaal (8)

Alleen in het zuidelijk deel van Heerenbeek kwam de Nachtegaal voor. Hier treffen we ook de meest geschikte percelen aan; populieren- en wilgenbos met dichte ondergroei. Die ondermeer bestaat uit ruigtekruiden zoals brandnetels. In het Veldersbosch is de Nachtegaal niet gehoord. Misschien is het bos te droog. Ook de minder goed ontwikkelde struiketage kan een beperkende factor zijn.

Kleine karekiet (1)

Het terrein is vrijwel ongeschikt voor deze soort. Riet ontbreekt namelijk nagenoeg. Het enige territorium bevond zich in een spoorberm die begroeid was met ruigtekruiden en jong riet.

Bosrietzanger (4)

De Bosrietzanger is veel minder aan riet en natte terreinen gebonden dan de Kleine karekiet. Maar enigszins vochtig moet het biotoop wel zijn. Zo ontbrak de Bosrietzanger in het Veldersbosch. Op Heerenbeek zijn vier zangposten gelokaliseerd. Twee in slootkanten met jong riet, en twee in open populierenbos met veel ruigtekruiden.

Grauwe vliegenvanger (6)

De structuur van het Veldersbosch lijkt op het eerste oog optimaal voor de Grauwe vliegenvanger. In bossen met brede eikenlanen, met veel open plekken om te fourageren, worden vaak hoge aantallen aangetroffen. In die zin viel het aantal wat tegen. Hierbij moet vermeld dat de Grauwe vliegenvanger niet tot de makkelijkst te inventariseren soorten behoort. Vanwege de lage bezoekenintensiteit zal menig paartje gemist zijn. De meeste waarnemingen zijn op één dag verricht, namelijk 6 juni '89.

Vuurgoudhaan (1)

Percelen met hoogopgaande sparren temidden van loofhout worden beschouwd als het voorkeursbiotoop van de Vuurgoudhaan (Teixeira 1979). Iedereen die het Veldersbosch kent, kan beamen dat dit biotoop hier rijkelijk aanwezig is. Toch is de Vuurgoudhaan hier verre van talrijk. Ook elders in de streek worden in geschikte gebieden (o.a. Gorp & Rovert, Huis ter Heide) zelden hoge dichtheden gevonden. In geen geval de dichtheden die bekend zijn van bijvoorbeeld de Veluwe (Lensink 1993) of Drenthe (van Dijk & van Os 1982).

Fluiter (3)

De Fluiter houdt van loofhout met een ijle struiklaag (Sierdsema 1995). Dit biotoop is in het Veldersbosch ruimschoots aanwezig. Er werden hier twee territoria gevonden. In Heerenbeek was in '89 één zangpost aanwezig. De gemiddelde dichtheid (2 ter./100 ha) ligt iets hoger dan de dichtheden van bijvoorbeeld de Oisterwijkse bossen (van Diermen 1990). Op Mattemburgh (Teixera 1995) en in loofbosgebieden boven de rivieren zijn de dichtheden echter vaak aanzienlijk hoger (o.a. Lensink 1993).

Goudvink (6)

De Goudvink was voor "brabantse begrippen" vrij talrijk. Op Heerenbeek is zeer geschikt biotoop aanwezig in de vorm van open populierenbos met een tweede boomlaag van sparren. Ook het Veldersbosch is met veel sparrenhout gezegend en daardoor aantrekkelijk voor de Goudvink. In beide gebieden zijn drie territoria gevonden. Door de lage onderzoeksintensiteit zullen vogels gemist zijn. De Goudvink staat namelijk als zeer lastig te inventariseren bekend (o.a. Bijlsma 1982). De gemiddelde dichtheid (4 ter./100 ha) is zeer aanzienlijk vergeleken met bijvoorbeeld de Oisterwijkse bossen en Kampina (van Diermen 1990) en het Leenderbos (Bijlsma 1991). Deze dichtheid wordt overigens ruimschoots overtroffen door die van de Geelders. Hier werden in 1992 op 92 hectare bos namelijk 13 territoria vastgesteld (Vogel 1992).

Wielewaal (3)

De inventarisatie was niet intensief genoeg om deze soort afdoende te inventariseren. Zeker omdat in 1990 in mei en juni niet geïnventariseerd is, moet het aantal territoria als een absoluut minimum worden beschouwd. Vooral de populierenbossen van Heerenbeek zullen hogere aantallen van de Wielewaal herbergen dan er nu boven water zijn gekomen. De gemiddelde dichtheid (2 ter./100 ha) is overigens niet eens zo slecht. In de Brand is in 1988 een vergelijkbare dichtheid gevonden (van Eck 1988).

Boomkruiper (19)

Deze soort is alleen in maart en april 1990 geteld. Men zou verwachten dat het Veldersbosch met zijn oude eikenlanen de grootste aantallen Boomkruipers herbergt. Hiervan is echter nauwelijks sprake. De 19 territoria liggen bijna gelijkwaardig verdeeld over beide gebieden (Veldersbosch 11 ter., Heerenbeek 8 ter.). Waarschijnlijk profiteert de Boomkruiper op Heerenbeek van de vele vermolmde populieren- en (in mindere mate) wilgen. Dit verschijnsel doet zich ook voor bij de Kleine bonte specht.

Boomklever (8)

De Boomklever kwam buiten het Veldersbosch nauwelijks voor. Hier werden zeven van de acht territoria vastgesteld. Bijna alle zangposten waren gelegen in eikenlanen. In deze lanen werden op 6 juni '89 op drie verschillende plaatsen ouders met jongen gezien. De gemiddelde dichtheid (5,33 ter./100 ha) is hoog vergeleken met enkele terreinen in de streek zoals de Oisterwijkse bossen (van Diermen 1990) en de Brand (van Eck 1988). Vergelijkbare, en hogere, dichtheden komen we tegen in de landgoedbossen rondom Vught en in de Geelders (Vogel 1992).

3. De inventarisatie in 1992

3.1 Werkwijze

In 1992 ging alle aandacht naar de Mortelen uit. Hetzelfde gebied dat in de jaren 70 door de Vogelwerkgroep Midden-Brabant was geïnventariseerd werd nu door ons aan een herinventarisatie onderworpen.

Het onderzoeksgebied werd daartoe in vier deelgebieden verdeeld (fig. 2). Elk deelgebied kon in enkele uren vlakdekkend, te voet worden geïnventariseerd. De duur van de inventarisatie varieerde van 2 uur tot 5,5 uur per ronde, afhankelijk van of het vroeger of later in het seizoen was en afhankelijk van de doordringbaarheid van de deelgebieden. Door te wisselen met de aanvangstijden van de rondes per deelgebied kon worden bereikt dat het gebied gelijkmatig door het seizoen en gedurende dag werd bezocht.

De totale tijdsbesteding voor de inventarisatie van de Mortelen bedroeg 98 uur. In totaal werden er 31 bezoeken gebracht waarbij het gebied 7 maal vlakdekkend werd geïnventariseerd. Daarnaast werden 6 avond/nacht bezoeken gebracht t.b.v. uilen en houtsnippen.

De veldgegevens werden op soortkaartjes gezet en door ons in onderling overleg geïnterpreteerd en geclusterd tot stippenkaartjes.

Figuur 2. De vier deelgebieden.

3.2 Resultaten .

In tabel 3 staan de broedvogelaantallen en de dichtheden per 100 hectare aangegeven van de inventarisatie in 1992. Ter vergelijking zijn ook de aantallen van de jaren 70 in de tabel opgenomen. De resultaten van het onderzoek in '89 en '90 staan in tabel 2.

In de soortbesprekingen komen de inventarisatiegegevens over meerdere jaren aan de orde.

Tabel 4 *Broedvogels van de Mortelen (625 ha) in de periode 1977-79 en 1992*

Soort	1977-1979	1992	Dichtheid 1992 per 100 ha
Wintertaling	6	-	-
Wespendief	-	? 1	0.16
Havik	-	2	0.32
Sperwer	2	2	0.32
Buizerd	3	4	0.64
Torenvalk	11	4	0.64
Boomvalk	4	-	-
Patrijs	6	9	1.44
Fazant	?	21	3.36
Waterhoen	11	4	0.64
Scholekster	-	5	0.8
Kievit	16	17	2.72
Watersnip	4	-	-
Houtsnip	6	5	0.8
Grutto	4	-	-
Wulp	1	2	0.32
Turkse tortel	3	2	0.32
Holenduif	19	29	4.64
Tortelduif	41	24	3.84
Koekoek	18	16	2.56
Steenuil	4	2	0.32
Bosuil	-	3	0.48
Ransuil	12	3	0.48
Groene specht	5	5	0.8
Zwarte specht	2	2	0.32
Grote bonte specht	26	32	5.12
Kleine bonte specht	3	9	1.44
Veldleeuwerik	5	-	-
Huiszwaluw	9	6	-
Boompieper	13	2	0.32
Graspieper	3	-	-
Witte kwikstaart	24	13	2.08
Nachtegaal	38	21	3.36
Zwarte roodstaart	1	6	0.96
Gekraagde roodstaart	1	-	-
Roodborsttapuit	11	1	0.16
Grote lijster	42	11	1.76
Sprinkhaanrietzanger	-	1	0.16
Bosrietzanger	20	20	3.2
Spotvogel	30	15	2.4
Braamsluiper	4	-	-
Grasmus	69	58	9.28
Fluiter	-	2	0.32
Grauwe vliegenvanger	5	19	3.04
Bonte vliegenvanger	-	3	0.48
Boomklever	-	1	0.16
Boomkruiper	36	58	9.28
Wielewaal	18	9	1.44
Kneu	19	1	0.16
Goudvink	5	12	1.92
Appelvink	-	2	0.32
Geelgors	38	15	2.4
Rietgors	2	-	-

3.3. Broedvogels van de Mortelen.

De hier aangehaalde dichtheidscijfers van soorten in vergelijkingsgebieden hebben geen betrekking op nauwkeurig uitgekende referentie-gebieden, maar op enigszins vergelijkbare kleinschalige cultuurlandschappen van de Achterhoek, Oost-Twente, Oost-Brabant en gebieden als de Brand (bij Udenhout) en het dal van 't Merkske.

Wespendief (mogelijk 1)

In de jaren 70 is de Wespendief niet als broedvogel vastgesteld. In de periode '89-'92 werd ieder jaar minstens één paar aangetroffen. In '92 werden echter te weinig waarnemingen gedaan om een territorium te kunnen vaststellen. In juni '89 werd ten oosten van Tregelaar een verdacht paartje gezien. In andere jaren worden de meeste waarnemingen in het hart van het gebied verricht. In '92 werd eind juni een jagende vogel gezien bij het Mortelenbos, het is niet uitgesloten dat dit een vogel van het Veldersbosch was.

Havik (2)

De Havik is pas vanaf begin jaren 80 een regelmatige verschijning in de Mortelen. Wanneer het eerste broedgeval was, is ons niet bekend. De Havik is vaak zeer trouw aan zijn broedplaats. Het nest in het Mortelenbos is bijvoorbeeld jaar in jaar uit bezet. Zonder al te veel succes overigens. In '89 zijn geen jongen gehoord, toen is ook niet erg intensief geteld. In '92 viel tijdens een bezoek aan het nest eind juni geen enkel teken van bewoning te bespeuren. Dit terwijl het hele seizoen door Haviken in de buurt van het nest werden gesignaleerd. Vermoedens omtrent vervolging in de Mortelen zijn er al heel lang. In 1995 werden deze met het omzagen van de nestboom bewaarheid. De Havik van het westelijk deel van de Mortelen is wat minder honkvast. In '89 werd een nest gevonden in een grove dennenperceel ten oosten van het Kinderbosch (hier werd tenminste één jong groot gebracht), terwijl in '92 territoriale Haviken verbleven in het noorden van het Kinderbosch. Hier werd geen nest gevonden. Het landschap van de Mortelen, middelgrote bosjes temidden van rijk cultuurland, leent zich uitstekend voor een florerende Havik-populatie. Hier is echter geen sprake van. Vervolging lijkt de enige beperkende factor te zijn.

Sperwer (2)

Eind jaren 70 werden in het oostelijk deel van de Mortelen twee broedpaartjes gevonden. Of de Sperwer sindsdien is toegenomen kunnen we helaas niet zeggen. Met de territoriumkartering zijn, zonder nestzoeken, twee territoria aan het licht gekomen. Eén ten westen en één ten oosten van de Oude Grindweg. Dat het terrein meer paartjes herbergt is zeer waarschijnlijk. De jonge dennen bosjes bezitten voldoende geschikt habitat, terwijl tegenwoordig ook broedgevallen in loofhout niet uitzonderlijk zijn (van Diermen 1990).

Buizerd (4)

Kleine bosjes temidden van kleinschalig cultuurland kunnen aanzienlijke dichtheden aan Buizerds opleveren. Vooral in streken als Drenthe en de Achterhoek zijn dichtheden van twee tot vier paar per 100 hectare in dergelijk biotoop niet ongebruikelijk (Bijlsma 1993, Wessels 1990). Met

die aantallen in het achterhoofd vallen de dichtheden in de Mortelen nogal tegen. In 1992 werden vier paartjes aangetroffen. Bij het Kinderbosch werd een nest gevonden in een populier. Op nog geen 100 meter van deze lokatie werd in '89 een nest met jongen gevonden, ook in een populier. In 1992 werd in een ander populierenperceel in het westelijk deel een potentieel nest gevonden. Tot begin juni werden in de buurt van dit nest Buizerds gezien. Ook in het Tregelaarbos werd in '92 waarschijnlijk gebroed, tot in juni zijn hier alarmerende vogels gezien. In de Beerendonken werd in 1990 een nest bewoond in een grove den. In '92 werd hier alleen eind april een roepend exemplaar gehoord. De Buizerd vertoont een lichte voorkeur voor het westelijk deel van de Mortelen. Waarom is niet duidelijk, beide delen lijken even geschikt. Eind jaren 70 werden in het hele terrein twee broedpaartjes geconstateerd. De populatie is in iets minder dan 15 jaar dus slechts licht gegroeid. In hetzelfde tijdvak is elders in de streek de populatie Buizerds veel sterker gegroeid. Zoals bijvoorbeeld op Kampina (van Diermen 1990) en in de Brand (van Eck 1988).

Torenavalk (4)

Omzetting van weiland in akkerland en intensivering van de agrarische bedrijfsvoering spelen de Torenavalk parten in Nederland. Door bovengenoemde zaken is zijn favoriete prooi, de Veldmuis, steeds schaarser geworden. De soort is in veel gebieden (sterk) in aantal terug gelopen (van Diermen 1990, Bijlsma 1993). De Mortelen is daar een voorbeeld van. Van een populatie van 11 paar eind jaren 70 resteerde er in '92 nog maar vier.

Patrijs (9)

De veranderingen in de landbouw, zoals summier beschreven bij de vorige soort, pakken voor de Patrijs eveneens slecht uit. De soort is niet voor niets op de Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten geplaatst (Osieck & Hustings 1994). Vooral boven de rivieren stapelen de negatieve geluiden omtrent de aantalsontwikkeling zich op. In Brabant is daarentegen in bepaalde gebieden nog sprake van een aanzienlijke Patrijzenpopulatie. De Mortelen is één van die gebieden. Hier is de populatie ondanks ingrijpende veranderingen in het landschap licht in aantal toegenomen. De soort komt tamelijk geconcentreerd voor aan de westrand van het terrein. Hier werden op ongeveer 60 hectare vijf roepende haantjes en/of paartjes aangetroffen. Met een gemiddelde van iets minder dan één paar per 10 hectare is in dit gebiedsdeel sprake van een hoge dichtheid. In het oostelijk deel van de Mortelen kwam de Patrijs niet voor. De weilandjes zijn hier waarschijnlijk te gering van omvang, verder is het te besloten voor deze soort.

Fazant (21)

De Fazant is een soort die zich vooral thuis voelt in vochtig, halfopen terrein. De Mortelen voldoen precies aan deze eisen. De Fazant is dan ook vrij talrijk (gem. dichtheid 3,36 ter. /100 ha). De soort komt over het hele terrein voor met een lichte voorkeur voor de gebieden net ten westen van de Oude Grindweg en de omgeving van het Mortelenbos. De, vrij open, westrand van de Mortelen wordt gemedend. De verspreidingspatronen van Fazant en Patrijs sluiten elkaar vrijwel uit. Alleen in de buurt van het Kinderbosch komen beide soorten naast elkaar voor.

Kwartel (2)

Alleen in 1989 werden Kwartels aangetroffen in de Mortelen. In dat jaar werden bij de Soeperdonken twee roepende haantjes gehoord in grasland. Het jaar 1989 staat in de boeken bekend als invasiejaar van de Kwartel (bron: Sovon).

Waterhoen (4)

De Mortelen heeft in waarde ingeboet voor deze soort. Zo is het Waterhoentje uit het hart van het gebied verdwenen. In de jaren 70 werden in de omgeving van de Zwarte Voorten nog vijf paartjes aangetroffen. De soort kwam toen, ondermeer, tot broeden in natte elzenbroekbosjes. Daar veel van deze bosjes tegenwoordig niet meer nat zijn is het verdwijnen geen wonder. In '92 is het Waterhoentje nog aangetroffen in het Tregelaarbos en bij de de Ravendonken. Verder bleek een diepe afwateringsloot aan de westrand van het terrein goed voor twee broedpaartjes. De soort toont dus gelukkig ook nog enig opportunisme.

Scholekster (5)

De Scholekster is sinds de jaren 70 behoorlijk toegenomen in Midden-Brabant. In de Mortelen is het een nieuwe broedvogel t.o.v. deze periode. Waarschijnlijk heeft de Scholekster kans gezien om via de omringende ontginningsgebieden de Mortelen te koloniseren.

Kievit (17)

De Kievitenstand is stabiel gebleven t.o.v. de jaren 70. Wel zijn er enige verschuivingen in de verspreiding opgetreden. Het meest opvallend is het verdwijnen van de Kievit uit de kleine weilandjes in het hart van het gebied. De reden kan gezocht worden in het verdwijnen van reguliere landbouwactiviteiten. Tegenwoordig worden deze weilandjes extensief beheerd en beginnen enigszins te verruigen. De hoogste dichtheid wordt evenals in de jaren 70 aangetroffen in de zuidwesthoek. Ook hier echter is de verspreiding wat verandert. Zo is de Kievit meer naar het noorden (richting Ravendonken) opgeschoven. Hetgeen stellig het gevolg is van het rooien van houtwallen en egaliseren van cultuurland in deze hoek.

Houtsnip (5)

De Houtsnip is een kenmerkende broedvogel van vochtige, humusrijke bossen. Deze polygame, niet-territoriale, soort is lastig te inventariseren (o.a. van Diermen 1990). De Houtsnip is door het geringe aantal avondbezoeken in 1992 onvolledig onderzocht. Het lijkt erop dat de stand stabiel is in de Mortelen. Ook de verspreiding is globaal hetzelfde als in de jaren 70. De noordelijke helft is nog steeds het meest in trek. De omgeving van het Mortelenbos lijkt in waarde gestegen te zijn. Hier werden de meeste vliegbewegingen van Houtsnippen geregistreerd.

Wulp (2)

De Wulp blijft tamelijk trouw aan een eenmaal betrokken broedplaats. De lokatie bezuiden het Kinderbosch was ook in de jaren 70 bezet. De lokatie bij het Mortelenbos is nieuw ten opzichte van deze periode.

Holenduif (29)

De Holenduif is vrij sterk toegenomen. De populatie van de Mortelen volgt daarmee de landelijk geconstateerde trend van de laatste 15 jaar. De reden van toename in de Mortelen kan gezocht worden in het ouder worden van het bos. Hierdoor is het aanbod aan potentiële nestholtes toegenomen. Vooral populieren, die al op geringe leeftijd inrotten, blijken in trek bij de

Holenduif. Verder legt deze soort een groot opportunisme aan de dag met het op grote schaal broeden in biostallen. Dit gebeurt in de Mortelen overigens niet veel.

Tortelduif (24)

De populatie Tortelduiven is de afgelopen 15 jaar flink geslonken in de Mortelen. Ten opzichte van de jaren 70 is er sprake van een afname van 40%. Ondanks dat, is de Tortelduif nog steeds een vrij algemene broedvogel van het gebied. Met een gemiddelde dichtheid van 3,84 territoria per 100 hectare is sprake van een redelijke dichtheid. De bossen van de Zwarte Voorten en de bosjes ten noorden van Tregelaarbos waren in '92 het meest in trek. In deze gebiedsdelen kunnen dichtheden makkelijk oplopen tot 6 á 7 paar per 100 hectare. Hier komt relatief veel elzenhakhout voor, gemengd met wilgenopslag. De belangrijkste afname heeft plaats gehad in het Mortelenbos en directe omgeving. Eind jaren 70 was deze hoek nog goed voor zo'n 9 territoria. Voorjaar '92 bleven deze bossen verstoken van het zo kenmerkende gekoer. Veklaringen voor de afname zijn er te over. Zoals problemen in de overwinteringsgebieden en de jacht in Zuid-Europa. Ook een verminderd voedselaanbod in het steeds intensiever gebruikte cultuurland kan de soort parten spelen. Of deze zaken "goed" zijn voor een afname van ruim 40% valt echter te betwijfelen. Waarschijnlijk is de afname voor een deel een kwestie van successie van het bos. De Tortel is vooral een vogel van jong bos en struwelen. Met het ouder worden van het bos neemt het in waarde af voor deze soort.

Koekoek (16)

Waarom de vochtige loofbossen van de Meierij zo in trek zijn bij de Koekoek is bij de soortbespreking van het Veldersbosch reeds belicht. De verspreiding van de Koekoek is vergeleken met de jaren 70 weinig veranderd. De omgeving van het Kinderbosch lijkt tegenwoordig minder in trek. Verder komen we de Koekoek nog steeds in alle uithoeken van het terrein tegen. In Nederland wordt lokaal melding gemaakt van achteruitgang in cultuurland (Osieck & Hustings 1994). In de Mortelen is de populatie stabiel. De gemiddelde dichtheid (2,56 ter./100 ha) is goed te noemen.

Steenuil (2)

Binnen de begrenzing van het onderzoeksgebied van '92 werden eind jaren 70 nog vier roepende Steenuilen geregistreerd. In 1992 waren dat er twee. Of de stand inderdaad gehalveerd is, valt te betwijfelen. In 1992 is slechts eenmaal getracht de Steenuil door geluidsnabootsing aan het roepen te krijgen. De omgeving van het buurschap Hedel, waar in '92 twee Steenuilen zijn gevonden, bleek ook in de jaren 70 in trek te zijn. Hier broedt de soort in schoorstenen van oude schuurtjes en in knotwilgen.

Bosuil (3)

Eind jaren 70 ontbrak de Bosuil nog als broedvogel. In 1980 was deze soort echter reeds met vijf territoria present. In 1992 werden Bosuilen gehoord in het Tregelaarbos en in de Beerendonken. In de Beerendonken werd ook succesvol gebroedt. In '89 is de soort ook in de Zwarte Voorten geregistreerd. In 1992 zijn in het vroege voorjaar weinig nachtbezoeken gebracht, zodat de Bosuil onderteld is. Gezien de ontwikkelingen van andere hollenbroeders in de Mortelen en de aanwezigheid van omvangrijke Bosuilpopulaties in de omgeving (bijv. Kampina). Mag men aannemen dat het werkelijke aantal territoria een veelvoud bedraagt van wat onze telling opleverde.

Ransuil (3) 1990 (6)

De inventarisatie van 1992 leverde drie territoria op. Twee daarvan hadden betrekking op roepende jongen. Eind jaren 70 kwamen in de Mortelen nog zo'n 12 van de Ransuil territoria boven water. Dit zou een sterke achteruitgang suggereren. Ware het niet dat in 1990 op zes plaatsen in het westelijk deel van de Mortelen jonge Ransuilen zijn gehoord. Samen met de drie uit 1992 (uit andere delen van het terrein) kan de Ransuilenstand voor begin jaren 90 op zo'n 9 á 10 paar geschat worden. Dit betekent dat de populatie de afgelopen 15 jaar tamelijk stabiel gebleven is. In de jaren 70 werd al geconstateerd dat vooral de kleine grovedennbosjes in trek zijn. Terwijl het aaneengesloten Mortelenbos gemeden wordt. De situatie in de jaren 90 lijkt wat dit betreft onveranderd. De Ransuil geeft überhaupt blijk van een sterke plaatsstrouw aan eenmaal betrokken broedplaatsen. Meer dan de helft van de roepende jongen werd in 1990 op exact dezelfde plaats gehoord als in de periode 1977-1979.

Groene specht (5)

Ten opzichte van de jaren 70 is op veel plaatsen in Oost-Brabant een sterke achteruitgang van de Groene specht geconstateerd (Osieck & Hustings 1994). De populatie in de Mortelen is echter stabiel. Een aantal stekken uit de jaren 70 was ook in 1992 bezet, zoals het Mortelenbos, de Beerendonken en de omgeving van de Ravendonken. Bij het Kinderbosch werden geen Groene spechten meer vastgesteld. De agrarische bedrijfsvoering op weilanden in de directe omgeving van het bos is de afgelopen 15 jaar sterk geïntensiveerd. Hierdoor zijn ze als fourageerterrain voor de Groene specht niet meer interessant. Het hart van de Mortelen lijkt juist iets meer in trek dan vroeger het geval was. Zo verscheen de Groene specht nieuw in de Zwarte Voorten en bij het Tregelaarbos. Misschien profiteert deze soort van de verdroging die in deze bossen is opgetreden.

Zwarte specht (2)

De Zwarte specht is de laatste 15 jaar sterk toegenomen in de Loonse en Drunense duinen en in de Oisterwijkse bossen. In de Mortelen is de stand stabiel. Waarom is niet duidelijk. Een toename lag meer voor de hand. De Zwarte specht mijdt in de Mortelen voornamelijk de kleinere bosjes. Alleen in het Kinderbosch en het Mortelenbos is deze soort present.

Grote bonte specht (32)

In vergelijking met de jaren 70 licht toegenomen. De verspreiding is vooral iets dichter geworden bij het Mortelenbos en in de omgeving van de Zwarte Voorten. Deze soort is waarschijnlijk iets onderteld in 1992.

Kleine bonte specht (9)

In veel loofbosgebieden in de streek is de Kleine bonte specht sterk toegenomen. Voorbeelden hiervan zijn de Brand (van Eck 1988) en het Beerzedal (van Diermen 1990). In de Mortelen is de stand de afgelopen 15 jaar verdrievoudigd. Alle oude plekken, zoals een populierenperceel in het Kinderbosch en een elzenhakhoutbosje in de Zwarte Voorten waren ook in 1992 bezet. Nieuw waren vestigingen in de omgeving van de Beerendonken en bij de Meierijse Baan. De grootste toename heeft in en om het Mortelenbos plaats gehad. Hier werd in de jaren 70 één territorium geregistreerd, in 1992 waren dat er vier. De Kleine bonte specht broedt hier veelal in

populierenpercelen. Dit is samen met de els en berk de favoriete boomsoort in de Mortelen. De meeste eikenpercelen zijn waarschijnlijk nog net te jong voor deze specht. Te denken valt in dit verband aan het nagenoeg ontbreken van de Boomklever in dit gebied. Terwijl de eikenpercelen van het Veldersbosch met een flinke populatie Boomklevers gezegend zijn.

Huiszwaluw (6)

Op precies dezelfde lokatie als in de jaren 70 werd in 1992 een Huiszwaluwkolonietje aangetroffen. Het betrof een boerderij aan de Lopensestraat. In '92 waren hier zes nesten aanwezig, in de jaren 70 negen.

Boompieper (2)

De sterke afname van de Boompieper (jaren 70; 13 paar) is deels te wijten aan het ouder worden van het bos. Hierdoor zijn veel percelen hun open karakter kwijt geraakt. In de jaren 70 werd bijvoorbeeld nog melding gemaakt van het broeden in populierenbos. Tegenwoordig komt de Boompieper in dit biotoop niet meer voor. Waarom deze soort nagenoeg uit de bosrandzone is verdwenen is iets moeilijker te verklaren. Het graven van diepe sloten en het verwijderen van heggen en andere opslag (vooral in het westelijk deel van de Mortelen) hebben deze soort waarschijnlijk geen goed gedaan.

Witte kwikstaart (13)

De populatie van de Witte kwikstaart is bijna gehalveerd t.o.v. de jaren 70. In het oostelijk deel van de Mortelen is de soort nagenoeg stabiel gebleven. Ook in de jaren 70 kwam de Witte kwik hier vooral aan de Lopense straat algemeen voor. Het besloten hart van het terrein werd ook toen gemeden. In het westelijk deel heeft de soort duidelijk terrein verloren. In het cultuurland ten zuiden van het Kinderbosch tot boven het buurtschap Tregelaar, komen bijna geen Witte kwikken meer voor. In de jaren 70 was dit gebiedsdeel nog goed voor zeven broedpaartjes. In het buurtschap zelf is de stand tamelijk stabiel. Het lijkt er op dat door het verdwijnen van houtstapels, oude schuurtjes en "rommelhoekjes" het agrarisch gebied "kwikstaart onvriendelijk" is geworden.

Nachtegaal (21)

De Nachtegaal is één van de meest karakteristieke soorten van de vochtige loofbossen in Midden-Brabant. De soort heeft het echter niet gemakkelijk in deze regio. Zo is de populatie van de Brand in minder dan tien jaar gehalveerd (van Eck 1988). De situatie in de Mortelen is al niet veel beter. Voor een belangrijk deel is de achteruitgang het gevolg van het ouder, en dichter, worden van het bos. De Nachtegaal prefereert namelijk jong of open bos met een rijke struiklaag. Behalve dat, heeft waarschijnlijk ook de verdroging van het gebied een negatief effect gehad. De Nachtegaal heeft het meeste terrein prijs gegeven in de noordwesthoek. Eind jaren 70 werden hier nog 9 zangposten geregistreerd. In 1992 is hij hier niet meer gehoord. De Nachtegaal komt tegenwoordig geconcentreerd voor in de percelen ten zuiden van het Mortelenbos, Tregelaarbos e.o. en enkele stukken ten westen van de Oude Grindweg. Hier bevindt zich driekwart van de populatie. Vooral in de jonge aanplant ten oosten van het Tregelaarbos is met zeven zangposten op minder dan tien hectare nog sprake van een goede dichtheid (op de verspreidingskaart zijn enkele stippen te vinden van zangposten net buiten het gebied).

Zwarte roodstaart (6)

Dit is een soort waar het overal in Nederland goed mee gaat. Ook in de Mortelen. De populatie groeide van één territorium in de jaren 70 naar zes in '92. Vooral in het buurtschap Tregelaar heeft de soort zich uitgebreid. Hier waren vier zangposten aanwezig, tegen één in de jaren 70. Een toename van de Zwarte roodstaart is niet per definitie iets om enthousiast over te worden. Het kan namelijk betekenen dat een terrein dichter bebouwt is geraakt. Ook tijdens de inventarisatie in 1992 bleek de Zwarte roodstaart een van de weinige soorten die zich thuis voelde op het erf van een vers geplaatste biostal.

Gekraagde roodstaart (-) 1989 (1)

Vochtige bossen zijn in Midden-Brabant niet in trek bij de Gekraagde roodstaart. Met die wetenschap is het schaarse voorkomen in de Mortelen niet vreemd. Het is wel merkwaardig dat deze soort in percelen met groveden ontbreekt. Deze zijn namelijk vooral in de iets hoger gelegen, droge, delen van de Mortelen te vinden. In dit biotoop werd in de jaren 70 één territorium geregistreerd. In 1992 is de Gekraagde roodstaart niet aangetroffen. In 1989 kwam deze soort op een boerenerf aan de Oude Grindweg tot broeden.

Roodborsttapuit (1)

Eens was dit vogeltje de trots van het Brabantse platteland. Nu zijn ze er met een lantaartje te zoeken. In West-Brabant komt hij nog steeds talrijk voor, maar in Oost-Brabant is de Roodborsttapuit gedurende de jaren 80 in aantal achteruitgehold. Zo ook in de Mortelen. Het instellen van flinke stukken relatienota-gebied heeft niet kunnen voorkomen dat de soort nagenoeg verdwenen is. Alleen aan de Ravendonken heeft hij zich weten te handhaven. Hier werd in 1992 een paartje gevonden in het typische Robotap-biotoop; kleinschalige weilandjes, met ruige slootkanten doorsneden door een rulle zandweg. In de terreinen bezuiden het Kinderbosch, in de jaren 70 nog goed voor drie paartjes, is dit biotoop al enkele jaren geleden grondig om zeep geholpen.

Kramsvogel (-)

De kolonisatie van de Kramsvogel is in Oost-Brabant nooit écht van de grond gekomen (o.a. Heynen et. al. 1986). Dit terwijl er geschikt biotoop in overvloed is en Kramsvogel-provincie Limburg naast de deur ligt. In het westen van de Mortelen werden zowel in '89 als in '90 aan de rand van een populierenbos enkele "verdachte" Kramsvogels gezien. Voldoende waarnemingen om tot een territorium te besluiten waren er echter niet.

Grote lijster (11)

Het landschap van de Mortelen is ideaal voor de Grote lijster. De aantallen die in de jaren 70 zijn vastgesteld bevestigden dit. Toen was er met een gemiddelde dichtheid van 6,56 paar per 100 hectare namelijk sprake van een hoge dichtheid. In 1992 bleek van de omvangrijke populatie nog slechts 11 territoria te resteren (gem. dichtheid 1,76 ter./100 ha). Het westelijk deel is zelfs grotendeels ontruimd. Hier werden slechts drie paartjes aangetroffen, tegen 13 paar in de jaren 70. Het is opvallend dat ook voor deze soort de noordwesthoek zo sterk in waarde heeft

ingeboet. Juist hier zijn door omzetting van gras- in akkerland en cultuurtechnische maatregelen de fourageermogelijkheden sterk verminderd.

Sprinkhaanrietzanger (1)

In een stuk met jonge loofopslag en ruigte kruiden werd in mei '92 een zangpost van de Sprinkhaanrietzanger geconstateerd. Deze soort is in de jaren 70 niet vastgesteld in de Mortelen.

Bosrietzanger (20)

De stand van de Bosrietzanger is stabiel gebleven. Er zijn wel wat wijzigingen in de verspreiding opgetreden. Zo werden in 1992 geen zangposten meer in het bos vastgesteld. Dit is het gevolg van het ouder worden van het bos en het dichtgroeien van kapvlaktes. Een vochtig stukje met zegges, riet, leverkruid en andere ruigekruiden in het westen van de Mortelen blijkt erg in trek bij deze soort. In 1992 werden op exact dezelfde lokatie als in de jaren 70 vier zangposten van de Bosrietzanger gevonden. Verder komt de soort pleksgewijs voor in jonge houtwallen, slootkanten met jong riet en jonge opslag verspreid over het terrein met een kleine concentratie bezuiden het Tregelaarbos.

Kleine karekiet (-) 1990 (2)

In 1990 zijn in slootkanten met riet twee zangposten van de Kleine karekiet gevonden. In andere inventarisatiejaren is deze soort niet vastgesteld.

Spotvogel (15)

De stand is ten opzichte van de jaren 70 gehalveerd. De belangrijkste reden hiervoor is waarschijnlijk het ouder worden van het bos, en het dichtgroeien van kapvlaktes. Maar ook veranderingen in het cultuurland kunnen de stand negatief beïnvloed hebben. Hierbij valt te denken aan het verdwijnen van houtwallen en het graven van diepe sloten aan de bosrand. Dit laatste speelt vooral in het westelijk deel van de Mortelen.

Grasmus (58)

Evenals in de jaren 70 komt de Grasmus het meest voor in het cultuurland in de omgeving van het buurtschap Tregelaar. Hier wordt de maximale dichtheid van 16 paar per 100 hectare bereikt. In dit gebiedsdeel broedt de soort behalve in braamstruwelen en ruigtes in het open land ook veel in bosranden. Clusters van territoria komen we verder tegen ten noorden van de Zwarte Voorten en bij de Beerendonken. De Grasmuspopulatie is ten opzichte van de jaren 70 met zo'n 15% terug gelopen. Dit lijkt misschien niet veel. Hierbij moet vermeld dat de Grasmus in de tweede helft van de jaren 80 landelijk sterk is toegenomen. Tegenwoordig zijn in veel gebieden de aantallen aanzienlijk hoger dan eind jaren 70 (Osieck & Hustings 1994). Dat wetende is een afname van 15% misschien een teken aan de wand wat betreft de kwaliteit van het agrarisch gebied van de Mortelen.

Fluiter (2)

In percelen die hoofdzakelijk uit groveden bestonden, werden in 1992 twee zangposten van de Fluiter aangetroffen. Het is een nieuwe broedvogel t.o.v. de jaren 70.

Grauwe vliegenvanger (19)

Vooraf op plekken met wat oude eiken komen we de Grauwe vliegenvanger tegen. Verder komt de soort regelmatig op boeren- erven voor. De Grauwe vlieg is de laatste 15 jaar sterk toegenomen in de Mortelen. Het ouder worden van het bos is hier de belangrijkste reden voor.

Bonte vliegenvanger (3)

Bij het kruiswegparkje aan de Oude Grindweg zijn talloze nestkasten opgehangen. Op plekken met een hoge nestkastdichtheid wil de Bonte vliegenvanger nog wel eens opduiken. Vanaf midden jaren 80 komt de soort hier voor. In 1992 werden er twee broedgevallen vastgesteld.

Boomklever (1)

Aan de zuidkant van het Mortelenbos werd in '92 één territorium van de Boomklever vastgesteld. De Boomklever is eind jaren 80 in de Mortelen verschenen. De eerste zangpost was in '89 aanwezig in een oud eikenperceel aan de noordwestkant van de Beerendonken. Hier is de Boomklever in 1992 niet meer aangetroffen. In de Mortelen is redelijk wat potentieel biotoop aanwezig. Nadeel is dat de stukjes nogal her en der verspreid liggen en dat ze wat aan de kleine kant zijn. Ondanks dat is een toename van de Boomklever in de nabije toekomst te verwachten.

Boomkruiper (58)

De populatie van de Boomkruiper is met zo'n 60% gegroeid t.o.v. de jaren 70. De toename komt vooral op het conto van het ouder worden van de eiken- en, in mindere mate, de populierenbossen. Zo nam de populatie in het Tregelaarbos toe van twee naar zeven paar. De groei in het Mortelenbos is nog iets sterker; één paar jaren 70, zeven paar 1992. In andere gebiedsdelen zoals bij het Kinderbosch en wat grove dennenbosjes in het westelijk deel was sprake van een lichte toename.

Wielewaal (9)

Brabant is van groot belang voor de Wielewaal. In terreinen zoals Kampina worden erg hoge dichtheden aangetroffen (van Diermen 1990). Ook de Brand is, in mindere mate, van belang voor deze soort (van Eck 1988). In de Mortelen was zo'n 15 jaar geleden ook nog sprake van een behoorlijke dichtheid (2,88 ter./100 ha). Sindsdien is de stand behoorlijk geslonken. In het centrale deel van de Mortelen is niet zo gek veel veranderd. In het westelijk deel en in het Mortelenbos is de Wielewaal echter sterk achteruitgegaan. Naar de reden hiervan is het slechts gissen. Misschien is het bos op een aantal plaatsen te dicht geworden, of speelt verdroging een rol? Opvallend in dit verband is de sterke achteruitgang in het westen. De afname in de Mortelen is geen op zich zelf staand feit. Uit grote delen van Zuid- en Oost Nederland wordt melding gemaakt van terug lopende aantallen (Osieck & Hustings 1994).

Kneu (1)

In 1992 kon slechts één territorium geregistreerd worden van de Kneu. Er zijn nog wel wat losse waarnemingen vericht, maar deze voldeden niet aan de de SOVON-criteria. Wellicht zijn er wat Kneutjes over het hoofd gezien, maar dan nog staat vast dat de stand flink geslonken is (in de jaren '70 nog 19 terr.). Behalve het verdwijnen van ruigtes en struweel, kan het meer "bosachtige karakter" dat de Mortelen heeft gekregen de soort parten spelen.

Goudvink (12)

In de oostelijke helft van het gebied is de Goudvink duidelijk toegenomen. Wellicht door het dichter worden van het bos. De stand in het westen bleef stabiel. De gemiddelde dichtheid (1,92 ter./100 ha) is redelijk te noemen, vergeleken met wat terreinen in de regio.

Appelvink (2)

De Appelvink wint langzamerhand steeds meer terrein in Brabant. De opmars gaat echter traag, en de dichtheden zijn voorsnog laag. Ook de Mortelen werden gekoloniseerd. De inventarisatie van '92 leverde twee territoria op. Eén in eikenbos, het twee- de territoriale beest zwierf ietwat vaag rond door verschillende bosjes.

Geelgors (15)

Als er over één soort in Midden-Brabant weinig positiefs te melden valt, dan is het wel de Geelgors. Wanneer we de verspreidingskaart van deze soort bekijken in het boek "Vogels in Midden-Brabant", dan springt direct de omgeving van de Mortelen in het oog (Post F. 1990). Het is één van de laatste gebieden in de regio waar de Geelgors nog in redelijke aantallen voorkomt. Maar ook hier lijdt de soort een kwijnend bestaan. Ten opzichte van de jaren 70 is er sprake van een afname van ruim 60 procent. En de afname lijkt nog steeds niet tot staan te zijn gekomen. In 1989 en 1990 werden er alleen in het westelijk deel van de Mortelen al zo'n twaalf zangposten van de Geelgors geregistreerd. In 1992 waren dat er amper vijf. In het oostelijk deel werden in '89 en '90 juist minder Geelgorzen vastgesteld dan in '92 (10 ter.). Van een werkelijke toename is hier waarschijnlijk geen sprake. Het geringe aantal territoria dat in '89/'90 is gevonden (vijf) is vermoedelijk het gevolg van minder intensief onderzoek in gebiedsdelen zoals de Beeren-donken en de Zwarte Voorten. Waarom de Geelgors in twee jaar tijd de omgeving van het buurtschap Tregelaar heeft verlaten is niet duidelijk. In de periode 1990-1992 is er zo op het oog niks veranderd. De populatie van de Geelgors kelderde hier echter van vijf naar één paar. Om de achteruitgang inzichtelijk te maken zijn op de verspreidingskaart ook de zangposten van 1989 en 1990 terug te vinden.

4. Verdwenen broedvogelsoorten

In het nu volgende passeren soorten de revue die in de periode 1977 tot en met 1979 in de Mortelen nog zijn vastgesteld, maar in 1989, 1990 en 1992 niet meer gevonden zijn. Er wordt kort ingegaan op de mogelijke oorzaak van verdwijning.

Wintertaling. 1977/79; 6 territoria. Over het verdwijnen van deze soort kunnen we kort zijn. Het is het gevolg van de aanleg van een aantal afwateringssloten en vergaande intensivering van de agrarische bedrijfsvoering in en om de Mortelen. Hierdoor is het gebied behoorlijk verdroogt.

Boomvalk. 1977/79; 4 territoria. Het ontbreken van de Boomvalk gedurende de laatste inventarisatie-jaren is opmerkelijk. Begin jaren 80 werden door medewerkers van de provincie in het populierenlandschap van Oost-Brabant tamelijk hoge aantallen van de Boomvalk aangetroffen (Heynen et.al. 1986). Eind jaren 70 was ook in de Mortelen met een gemiddelde dichtheid van 0,64 territoria op 100 hectare sprake van een hoge dichtheid. De laatste jaren wordt melding gemaakt van afname van deze soort. Vooral boven de rivieren zijn de ontwikkelingen niet gunstig. Uit Brabant is weinig informatie voorhanden omtrent de aantallen in de jaren 90. In Midden-Limburg houdt de Boomvalk nog goed stand in halfopen landschappen met populierenaanplant (Boeren 1995). Het is mogelijk dat vestiging van de Havik in de Mortelen een rol heeft gespeeld bij de achteruitgang van deze soort (Bijlsma, 1980), maar het is niet waarschijnlijk dat alleen predatie door de Havik oorzaak is voor het verdwijnen van de Boomvalk (Bijlsma, 1993).

Watersnip. 1977/79; 4 territoria. Behalve verdroging, kan ook het meer besloten karakter dat de Mortelen de afgelopen 15 jaar gekregen heeft de soort parten spelen. De Watersnip zit al lange tijd overal in Brabant erg in de verdrukking.

Grutto 1977/79; 4 territoria. Zelfde oorzaak als bij Watersnip. In het westelijk deel van de Mortelen zal het omzetten van gras in (maïs) -akkerland de soort geen goed hebben gedaan.

Veldleeuwerik 1977/79; 9 territoria. Intensivering van de landbouw en omzetting van gras- in maïsland hebben deze soort de das om gedaan.

Graspieper 1977/79; 4 territoria. Reden verdwijning idem. als bij Veldleeuwerik + verdroging.

Braamsluiper 1977/79; 4 territoria. Reden van verdwijnen niet duidelijk.

Rietgors 1977/79; 2 territoria. Intensivering landbouw waarschijnlijk grootste probleem. Kwam vroeger plaatselijk in slootkanten tot broeden.

5. Discussie

Ecologische vogelgroepen

De belangrijkste vraag die we ons stelden was; "Wat is de actuele waarde van de Mortelen, Veldersbosch en Heerenbeek voor broedvogels". Uit de soortteksten en de tabellen met aantallen is op te maken wat de waarde van het gebied is. Het nalezen van teksten vergt echter veel tijd en het interpreteren van dichtheidscijfers vereist een bepaalde basiskennis.

Om dit soort problemen uit de weg te helpen zijn een aantal methodes ontwikkeld met als doel het inzichtelijk maken van vogelgegevens. De belangrijkste methodes zijn ontwikkeld en op papier gezet door Henk Sierdsema. Ze zijn te vinden in het rapport "Broedvogels en beheer" (Sierdsema, 1995). Eén van de toepassingen uit dat verslag is de indeling van vogels in z.g.n. ecologische vogelgroepen. Een ecologische vogelgroep bestaat uit broedvogelsoorten die ongeveer vergelijkbare eisen stellen aan hun biotoop. Iedere vogelsoort is onder te verdelen in zo'n groep. Het Vuurgoudhaantje is bijvoorbeeld ingedeeld in de Kruisbek-groep. Deze groep bestaat uit vogels van opgaand bos met naaldbomen. Als we nu de dichtheidscijfers van alle vertegenwoordigers van een groep bij elkaar optellen, dan krijgen we een idee hoe sterk een ecologische groep ontwikkeld is in een bepaald gebied. Vooral wanneer gegevens van andere terreinen er naast worden gelegd dan is vaak in één oog opslag te zien waar een onderzoeksgebied "staat" in ontwikkeling. In het nu volgende volgen hiervan enkele voorbeelden.

Hieronder zijn een aantal ecologische groepen te vinden die als kenmerkend voor de Mortelen mogen worden beschouwd. Bijvoorbeeld de Grasmus-groep en de Geelgors-groep. De Grasmus-groep heeft betrekking op vogels van kleinschalig agrarisch cultuurland (heggen en houtwallen), struwelen en bosranden met struiken. De Geelgorsgroep betreft vogels van boomgroepen in open land, bosranden en open bossen (liefst met een zandige bodem).

De Grasmusgroep bestaat uit de volgende soorten:

Roodborsttapuit
Bosrietzanger
Braamsluiper
Nachttegaal
Spotvogel
Grasmus
Kneu

In welke mate (hoe goed of slecht) is de Grasmusgroep nu in de Mortelen vertegenwoordigd? Dit kunnen we laten zien door de dichtheden per 100 ha van bovengenoemde soorten bij elkaar op te tellen en uit te zetten in de tijd of in vergelijking met andere gebieden.

Diagram 1 drukt de sterkte van deze groep uit in de jaren 70 en in 1992, diagram 2 geeft de vergelijking met andere gebieden weer.

Grasmusgroep

de Mortelen eind jaren 70 en in 1992

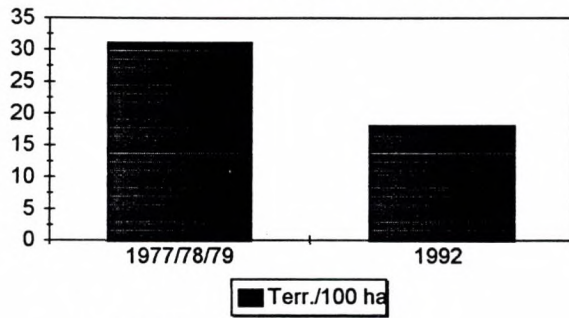

Diagram 1

Grasmusgroep gebieden

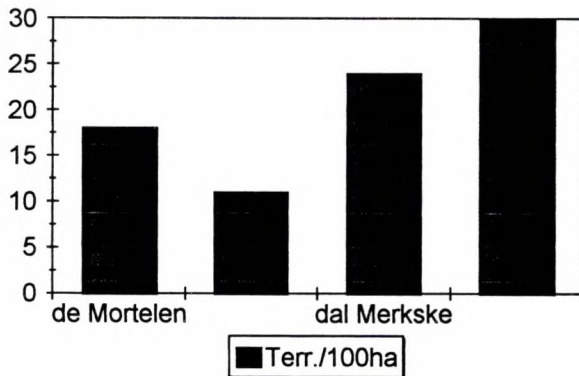

Diagram 2

De Geelgorsgroep omvat de volgende soorten:

- Gekraagde roodstaart
- Groene specht
- Boompieper
- Geelgors

Geelgorsgroep

de Mortelen eind jaren 70 en in 1992

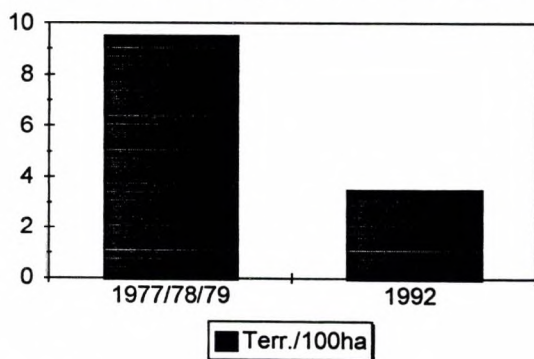
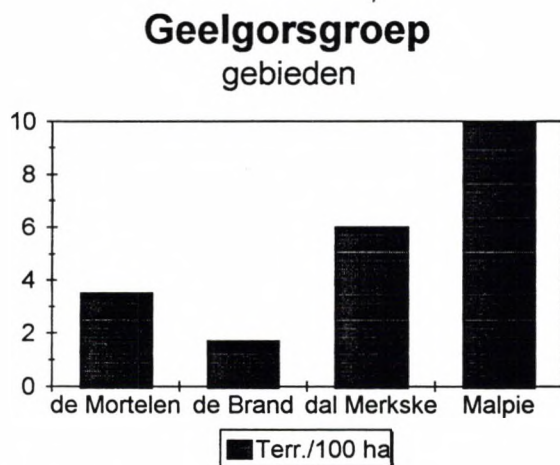

Diagram 3

In bovenstaande diagram (diagram 3) is weergegeven hoe de Geelgorsgroep veranderd is sinds eind jaren 70 en in diagram 4 zien we de Mortelen ten opzichte van vergelijkbare gebieden.

Diagram 4

- Bron:
1. Mortelen (Ongenaë&Retel Helmrich)
  2. De Brand (v.Eck, 1988)
  3. Dal Merkske (Klemann&Wessels, 1994)
  4. Malpiebeemden (Bijlsma, 1992)

Uit de diagrammen komen een aantal zaken naar voren. Ten eerste dat struweelvogels en bosrandvogels sterk in aantal zijn terug gelopen. Verder blijkt dat de dichtheid aan struweelvogels redelijk is vergeleken met andere terreinen in de regio. Maar niet echt hoog. Bij het bekijken van de diagram van de Geelgorsgroep moet men bedenken dat geografische verschillen een rol spelen. Dat het Merkske en de Malpiebeemden goed naar voren komen, ligt voor een deel aan het feit dat beide gebieden in de kern van het verspreidingsgebied van de Geelgors liggen. De Mortelen ligt aan de rand hiervan, De Brand ver daarbuiten.

Ook de holenbroeders zijn ingedeeld in ecologische groepen. De Grote bonte spechtgroep betreft vogels die zowel in loof- als naaldbomen broeden. Dood hout is belangrijk voor deze groep (dit geldt overigens voor alle holenbroeders).

Hieronder geven we, zoals boven, deze groepen in diagrammen weer.

De Grote bonte specht-groep (diagram 5):

- Gekraagde roodstaart
- Grote bonte specht
- Groene specht
- Zwarte specht
- Boomkruiper

Grote bonte specht-groep gebieden

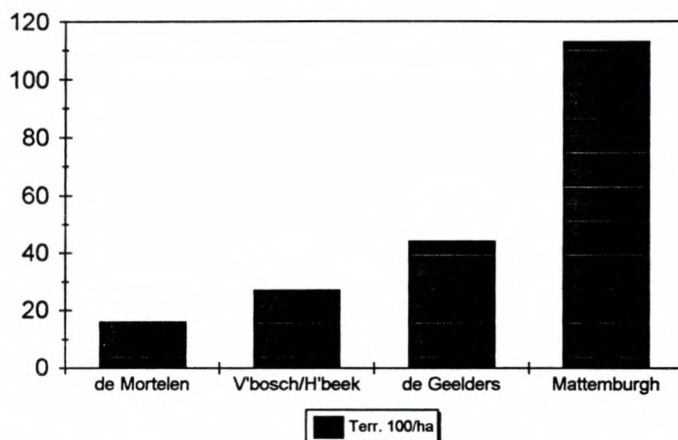

Diagram 5

Grote bonte specht-groep de Mortelen eind jaren 70 en in 1992

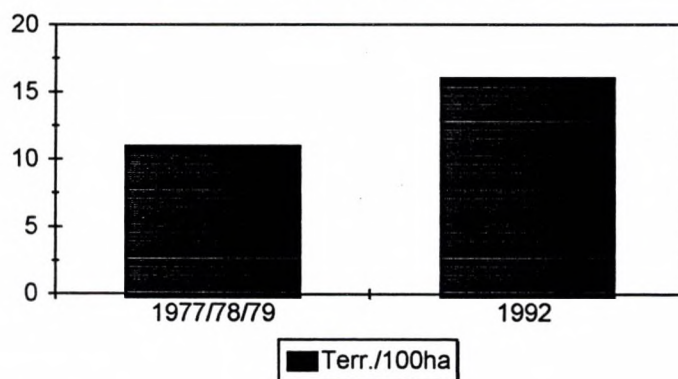

Diagram 5a

De Kleine bonte specht-groep bestaat uit soorten die vrijwel uitsluitend broeden en voedsel zoeken in loofbomen. In tegenstelling tot de Boomklevergroep kan deze groep ook goed vertegenwoordigd zijn in bossen zonder dikke loofbomen.

Kleine bonte specht-groep (diagram 6):

Grauwe vliegenvanger.
Kleine bonte specht

Kleine bonte specht-groep
gebieden

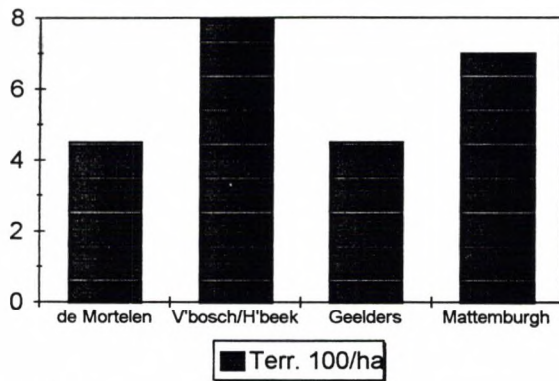

Diagram 6

Kleine bonte specht-groep
de Mortelen eind jaren 70 en in 1992

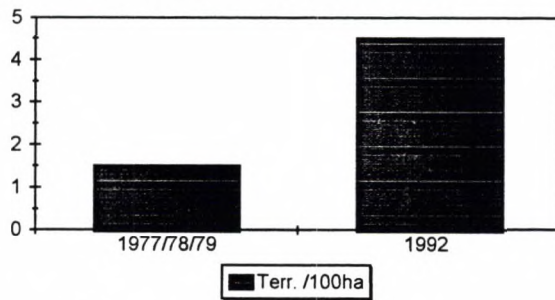

Diagram 6a

De laatste groep die we behandelen is de Boomklever-groep. Het betreft vogels van zwaar loofhout.

Boomklever-groep (diagram 7):

Boomklever
Holenduif
(Bosuil)

Boomklevergroep gebieden

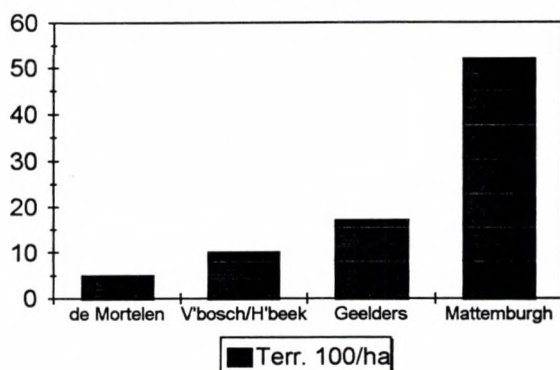

Diagram 7

Boomklevergroep de Mortelen eind jaren 70 en in 1992

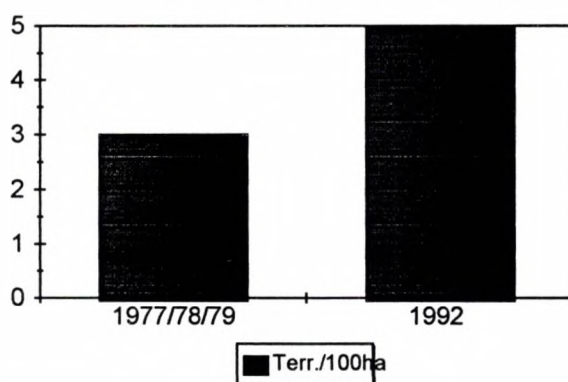

Diagram 7a

- Bron:
1. Mortelen
  2. Veldersbosch/Heerenbeek
  3. de Geelders (Vogel, 1992)
  4. Mattemburgh (Teixeira, 1995)

De Bosuil is in het overzicht van de verschillende gebieden niet meegenomen omdat deze soort in het Veldersbosch en Heerenbeek niet is onderzocht. Bij de vergelijking tussen de twee inventarisatie-periodes in de Mortelen is dit wel gebeurt.

Uit deze presentatie blijkt dat de hollenbroeders in de Mortelen vrij sterk toegenomen zijn. Verder blijkt de Grote bonte specht- en de Boomklever-groep, vergeken met gebieden elders in Brabant, nog vrij slecht ontwikkeld te zijn. De Kleine bonte specht-groep komt daarentegen goed uit de bus. Dit geldt met name voor het Veldersbosch en Heerenbeek. Hier scoren Kleine bonte en Grauwe vliegvinger zelfs beter dan op Mattemburgh. Dit gebied bestaat voor het grootste deel uit eeuwenoud landgoedbos.

6. Evaluatie

5.1. de Mortelen

Is de Mortelen de afgelopen 15 jaar minder interessant geworden voor broedvogels? Het antwoord luidt ja en nee. Het is maar net hoe je het bekijkt, en wat voor beeld een beheerder schetst bij de vraag; "Hoe moeten de Mortelen er uiteindelijk uit gaan zien?". Als je vooral bos wilt met de daarbij horende soorten dan kun je zeggen dat het goed gaat. Bijna alle soorten van opgaand bos is het voor de wind gegaan. Onder de 17 broedvogelsoorten die zijn toegenomen of nieuw zijn verschenen, zijn 11 bewoners van opgaand bos (zoals Boomklever, Bosuil etc.). Het is echter niet de bedoeling dat de Mortelen helemaal bebost raakt. Brabants Landschap heeft de instanthouding van een afwisselend kleinschalig cultuurlandschap (met zowel natte- als droge stukken) als prioriteit gesteld, en met de bewoners van dat type landschap is het niet best gesteld.

Zeventien soorten die als karakteristiek voor dit biotooptype gelden zijn verdwenen of sterk in aantal terug gelopen. Het zijn bijna zonder uitzondering soorten die ook elders in Nederland in de knel zitten. Uit deze groep staan vijf soorten op de Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten, te weten de Watersnip, Roodborsttapuit, Geelgors, Steenuil en de Grutto (Osieck & Hustings 1994). Terwijl veel andere soorten als kwetsbaar beschouwd worden. Voorbeelden hiervan zijn; Nachtegaal, Tortelduif en Grasmus. Van de nieuwe of toegenomen broedvogelsoorten vinden we er één terug op de Rode lijst. Opmerkelijk genoeg is dat de Patrijs. Dat deze soort is toegenomen is overigens één van de weinige lichtpuntjes in de lijst van de soorten van kleinschalig (extensief beheerd) cultuurland.

Al met al moeten we concluderen dat ondanks de totstandkoming van een tamelijk groot landschapspark binnen de ruilverkaveling Oirschot-Best de meeste voor het gebied karakteristieke vogelsoorten (sterk) achteruit gingen of helemaal zijn verdwenen. De verdroging heeft hieraan in belangrijke mate bijgedragen. Hierdoor zijn natte milieus in kwaliteit achteruitgegaan of verdwenen. Behalve dat zijn veel hooilanden en bosjes verruigd. Gelukkig wordt dit probleem al enkele jaren onderkend door de belangrijkste beheerder van het gebied, het Brabants Landschap. Men is reeds begonnen om in overleg met de waterschappen enkele hoofdwaterwegen dusdanig aan te passen dat het water langer in de Mortelen blijft. Dan nog blijft het feit dat het gebied als een soort bloempot temidden van intensief gebruikt cultuurland ligt een probleem. Hierdoor zal verdroging nog lange tijd een probleem zijn.

Behalve de verdroging, zijn ook andere gevolgen van de intensieve landbouw de Mortelen niet bespaard gebleven. In het oostelijk deel valt het nog wel mee. In het westen is de agrarische bedrijfsvoering in grote delen behoorlijk intensief. Vooral het deel ten zuiden van het Kinderbos, wat buiten de relatienota viel, is grondig verknald. Nieuwe bedrijfsvestingen hebben zich hier in de jaren '80 voorgedaan. Juist in dit gebiedsdeel is een sterke afname van veel vogelsoorten geconstateerd. Zelfs soorten als Veldleeuwerik en Graspieper kunnen het hier niet meer bolwerken.

5.2. Veldersbosch & Heerenbeek

Het Veldersbosch en Heerenbeek is een stuk minder intensief onderzocht dan de Mortelen. Ondanks dat zijn de gevonden dichtheden van veel vogelsoorten hoger dan van de Mortelen. Dit is echter niet echt verwonderlijk. Het zijn vooral bosvogelsoorten die in dit gebiedsdeel beter uit de bus komen, en dan vooral de vertegenwoordigers van oud opgaand bos. Voorbeelden zijn Grote- en Kleine bonte specht, Grauwe vliegenvanger en Wielewaal. De dichtheid van de Kleine bonte specht is hoog vergeleken met bossen elders in Brabant. De aantallen van echte climaxsoorten zoals Boomklever en Holenduif zijn nog wat aan de lage kant vergeleken met enkele landgoedbossen. Dit betekent overigens niet dat de Boomklever het slecht doet in het

Veldersbosch. In tegendeel, hij is hier beter vertegenwoordigd dan in de meeste middenbrabantse bossen. Alleen in de Geelders en in de parkachtige landschappen rondom Vught komt deze soort talrijker voor. Behalve voor holenbroeders komt het gebied ook voor enkele struweelvogels en soorten van vochtige bossen iets beter naar voren dan de Mortelen. Hogere dichtheden van Tortelduif, Nachtegaal en Goudvink zijn hier voorbeelden van.

Een ander punt dat opvalt is de soortenrijke roofvogelpopulatie. De dichtheden zijn niet bijzonder. Maar het voorkomen van alle zes in bomen broedende roofvogelsoorten op 150 hectare bos is opvallend. De Wespindief is er één van. Deze soort is al sinds het begin van deze eeuw als broedvogel van deze omgeving bekend (van Erve et.al. 1967).

Literatuur

- Boeren J. 1995. Biotoopvoorkeur en broedresultaten van de Boomvalk in oostelijk Midden-Limburg. In; De Takkeling, Jg. 3, Nr.2 Pg. 30-35.
- Braam A. 1990. Landschap en broedvogels tussen Tilburg en Oisterwijk. In; Vogels in Midden-Brabant p. 57-68. V.W.G.-Midden-Brabant. Oisterwijk.
- Bijlsma R.G. 1980. De Boomvalk. Kosmos, Utrecht/Antwerpen.
- Bijlsma R.G. 1982. Problemen bij het inventariseren van de Goudvink als broedvogel. In; Limosa Jg.55 nr. 1, Pg. 9-16.
- Bijlsma R.G. 1992. De broedvogels van het Leendersbos en omgeving in 1991. SOVON-rapport 92/01.
- Bijlsma R.G. 1992. De broedvogels van de Malpiebeemden en omgeving in 1991. SOVON-rapport 92/02.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland, Vogelbescherming. Schuyt & Co, Haarlem.
- Caspers T. 1994. De diefstal van het Landschap. Teloorgang, herstel en nieuwe kansen. In; het Brabants Landschap Nr. 104, Pg. 79-90.
- van Diemen J. 1990. Broedvogelinventarisatie Kampina & Oisterwijkse Bossen en Vennen 1989. Rapport Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- van Dijk A.J. 1993. Handleiding SOVON broedvogelonderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J. & van Os B.L.J. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- van Eck 1988. De Brand, Het Avifauna-rapport 1988. rapport SBB-Tilburg.
- van Erve F.J.H., Moller Pillot H.K.M., Wittgen A.B.L.M., Braaksma S., Knippenberg W.H.Th. & Langenhoff V.F.M. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
- Heynen T., Post F. & van der Winden J. 1986. Avifauna-onderzoek Midden- en Oost-Brabant. PPD van Noord-Brabant. 's-Hertogenbosch.
- Klemann M.C.M. & Wessels H. 1994. Broedvogels van Het Merkske in 1993. SOVON-rapport 1994/05.
- Lensink R. 1993. Vogels in het hart van Gelderland. VWG- Arnhem e.o., uitgave KNNV/SOVON.
- Ongenaë J.P. 1992. Broedvogels in het gebied Brokkenbroek en Zwijnsbergen in 1988. Rapport Provincie Noord-Brabant, dienst RNV. Vogelstudie Groep Tilburg. 1992 Deel 6.4
- Osieck E.R. & Hustings F. 1994. Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Vogelbescherming, Zeist.
- Post F. 1990. De stilte rondom de Geelgors. In; Vogels in Midden-Brabant. Pg. 27-30. VWG-Midden-Brabant, Oisterwijk.
- Retel Helmrich V. 1981. Broedvogels van de Mortelen 1977-78-79. VWG-Midden-Brabant, Oisterwijk.
- Sierdsema H. 1995. Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SOVON-rapport 1995/04.
- Teixeira R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten. 's-Graveland.
- Teixera R.M. 1995. Broedvogels in het gebied Mattemburgh en Lindonk. Rapport Provincie Noord-Brabant, dienst RNV. 1995 Deel 6.5.
- Vogel R.L. 1989. Broedvogels van Oost-Twente. Intern rapport Natuurmonumenten. 's-Graveland.
- Vogel R.L. 1993. Broedvogels van de Geelders in 1992. SOVON-rapport 1993/06.
- Voom P. 1986. Broedvogelinventarisatie van de Loonse en Drunense duinen (ongepubliceerd).

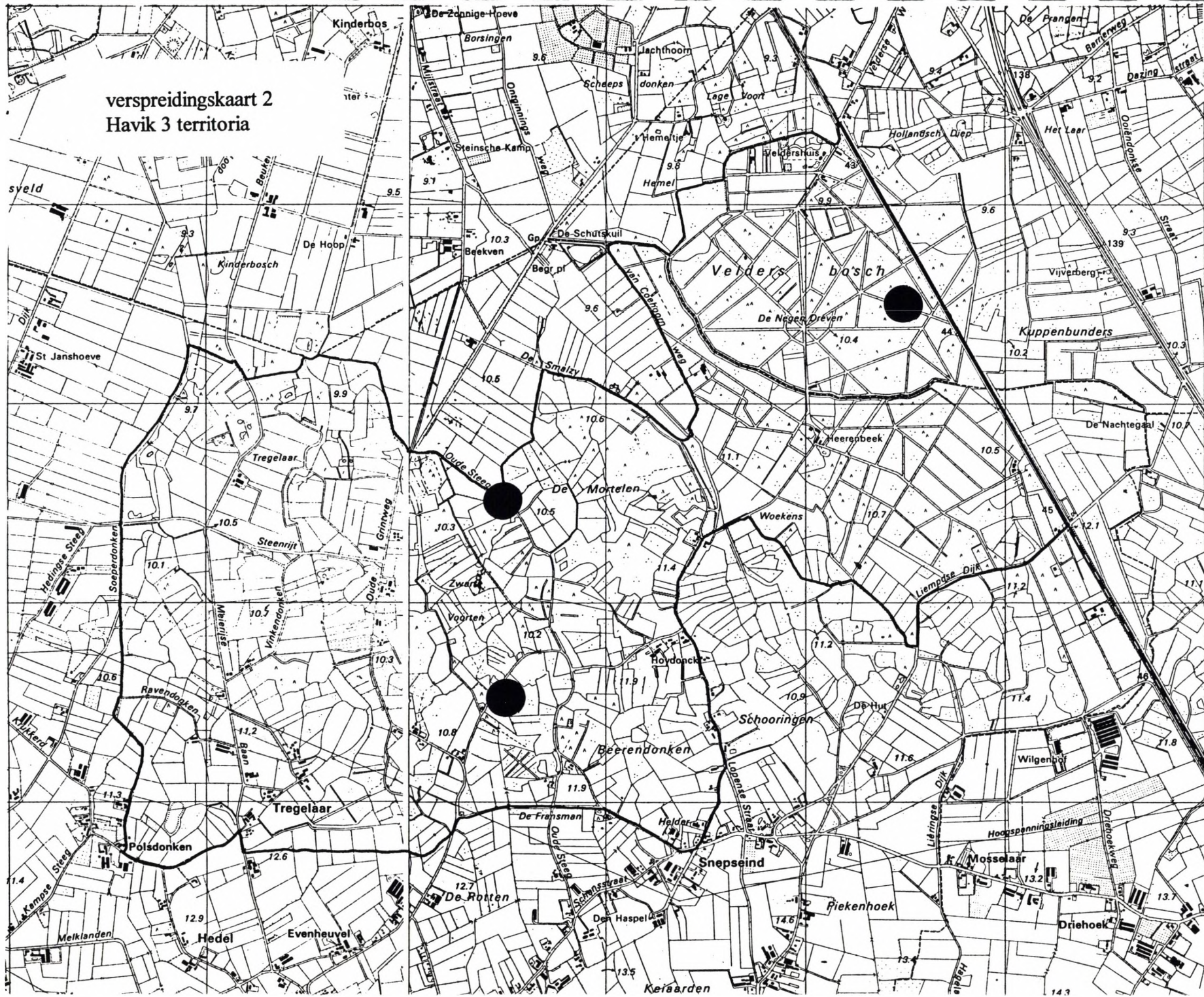
Met dank aan Mark Koopmans voor de hulp bij de kaartjes in dit rapport.

Soortverspreidingskaarten

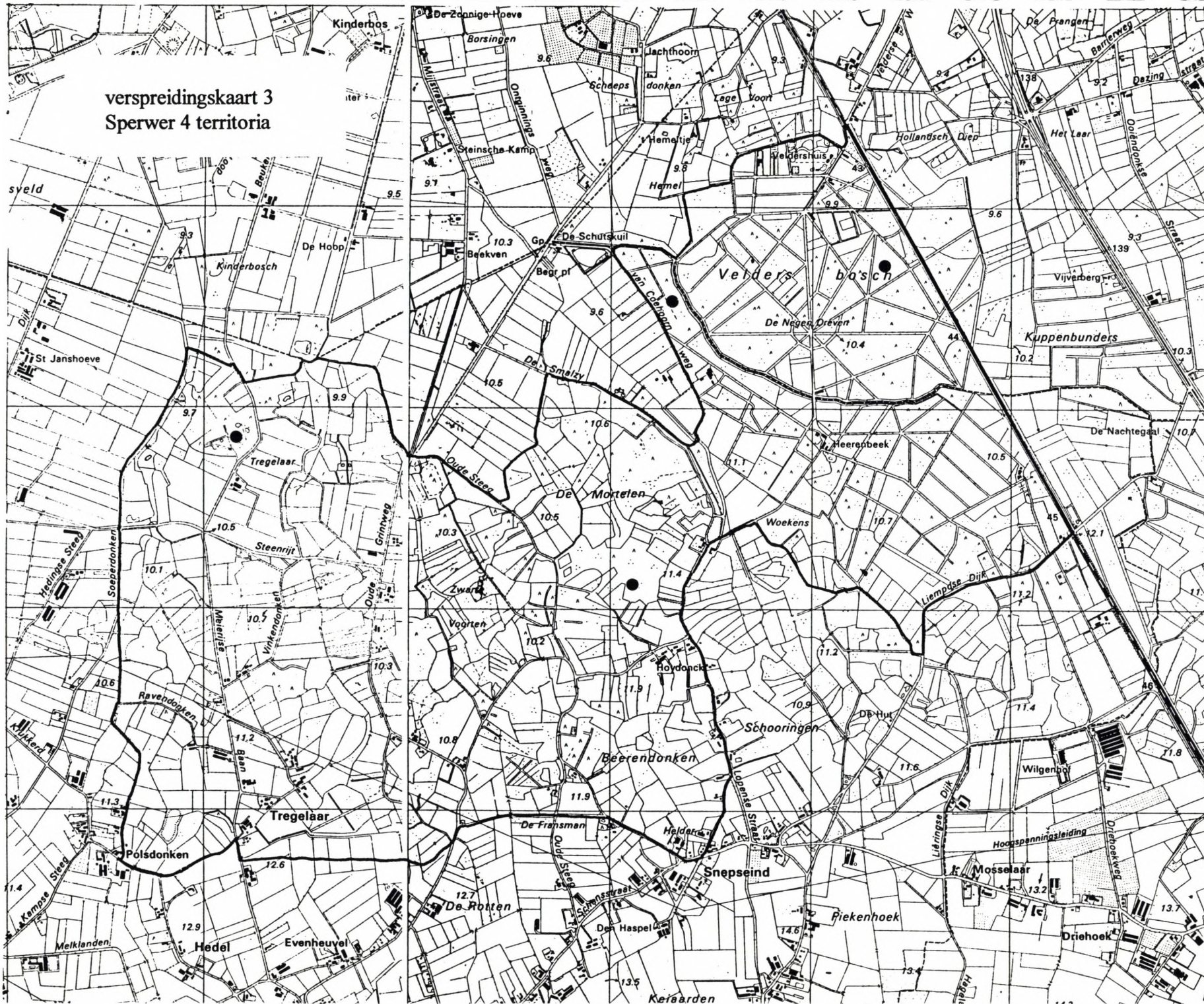
Kaart	1	Wespendief
	2	Havik
	3	Sperwer
	4	Buizerd
	5	Torenvalk / Boomvalk
	6	Patrijs / Kwartel
	7	Fazant
	8	Waterhoen
	9	Scholekster / Wulp
	10	Kievit
	11	Houtsnip
	12	Holenduif
	13	Tortelduif
	13a	Koekoek
	14	Steenuil / Bosuil / Ransuil
	15	Groene specht / Zwarte specht
	16	Grote bonte specht
	17	Kleine bonte specht
	18	Boompieper / Sprinkhaanrietzanger / Bonte vliegenvanger
	19	Witte kwikstaart
	20	Nachtegaal
	21	Zwarte roodstaart / Kleine karekiet
	22	Roodborsttapuit / Fluit
	23	Grote lijster
	24	Bosrietzanger
	25	Spotvogel
	26	Grasmus
	27	Vuurgoudhaan / Grauwe vliegenvanger
	28	Boomklever / Appelvink
	29	Boomkruiper
	30	Wielewaal
	31	Goudvink
	32	Geelgors

verspreidingskaart 2
Havik 3 territoria

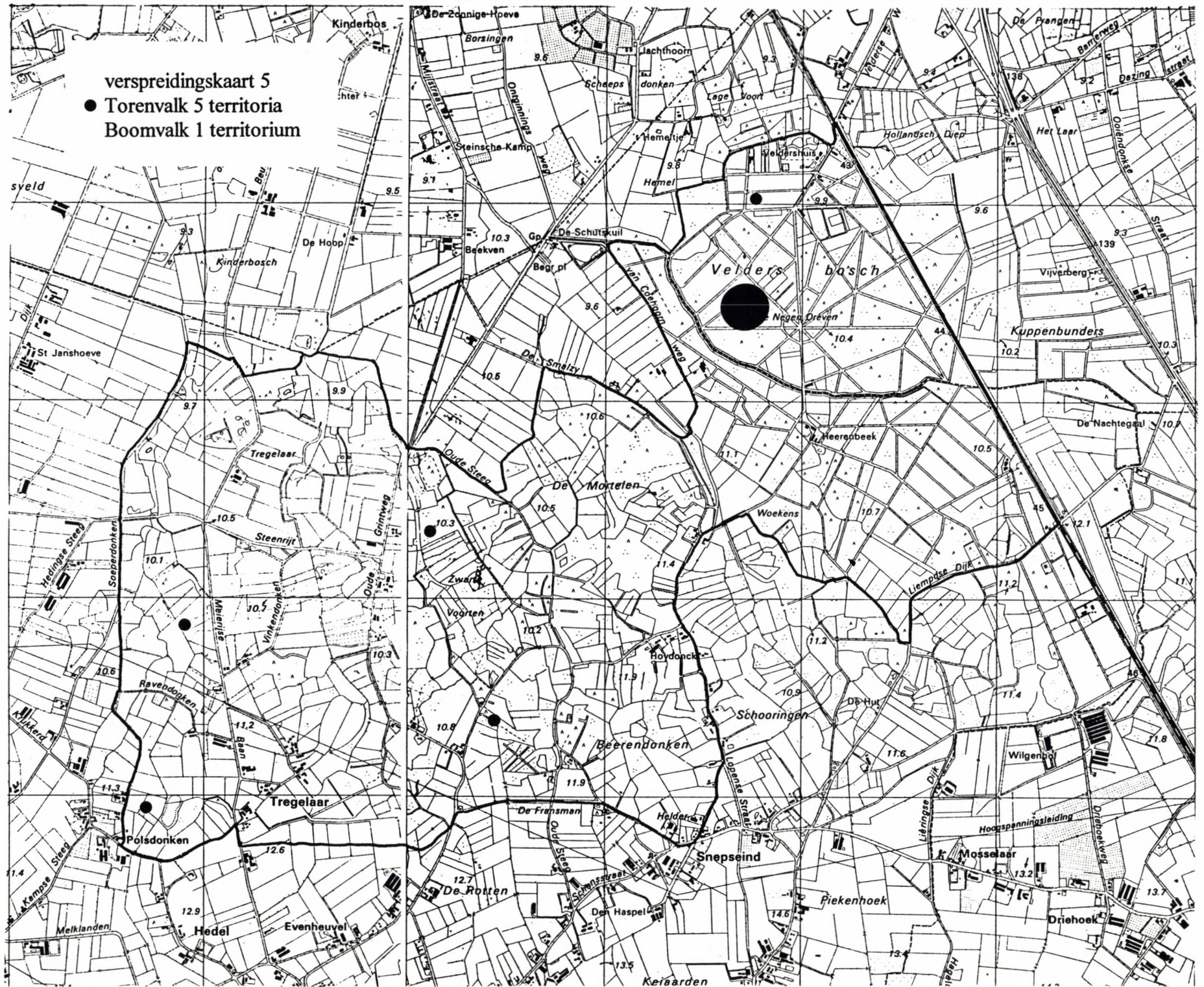

verspreidingskaart 3
Sperwer 4 territoria

verspreidingskaart 5
● Torenvalk 5 territoria
● Boomvalk 1 territorium

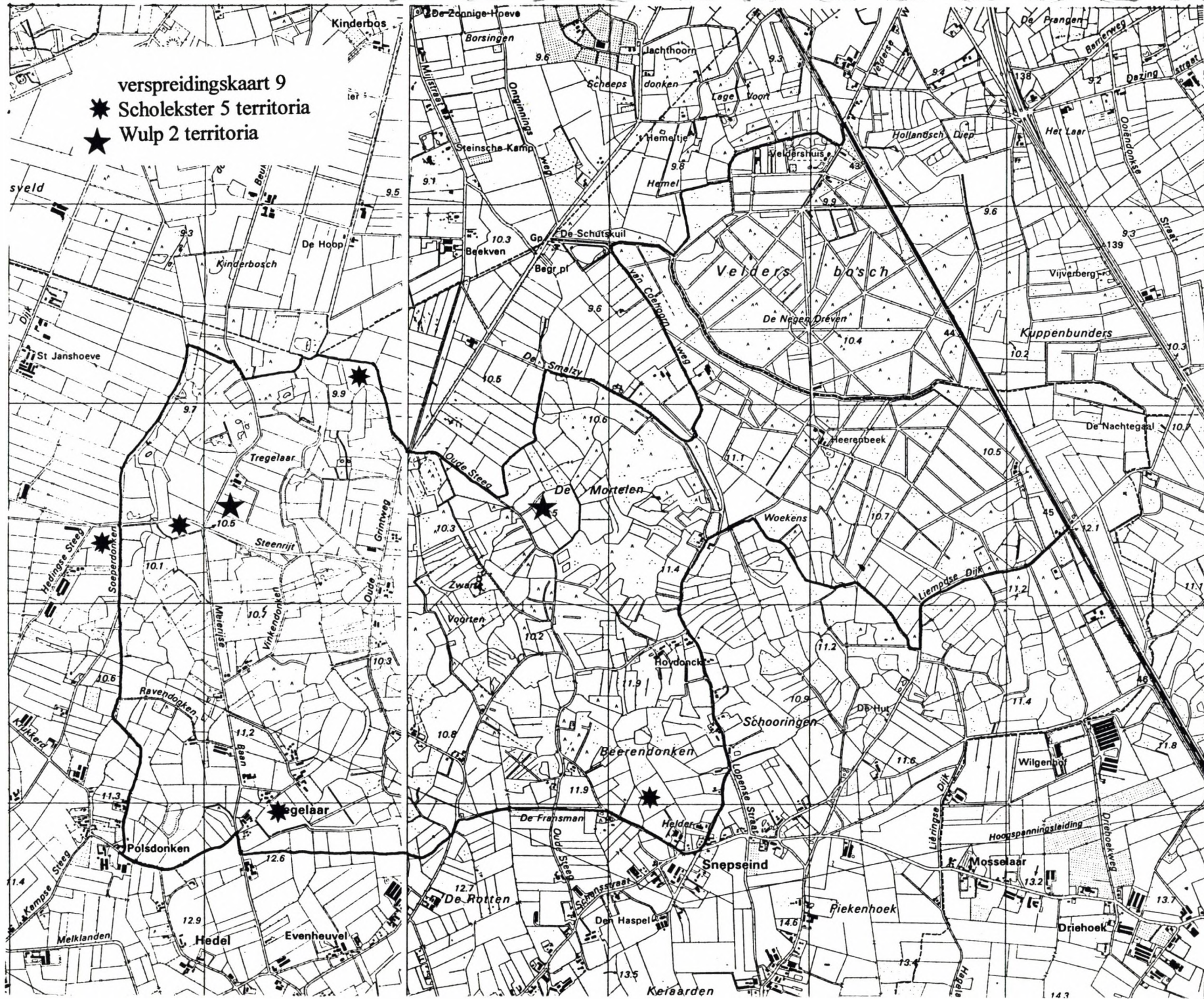

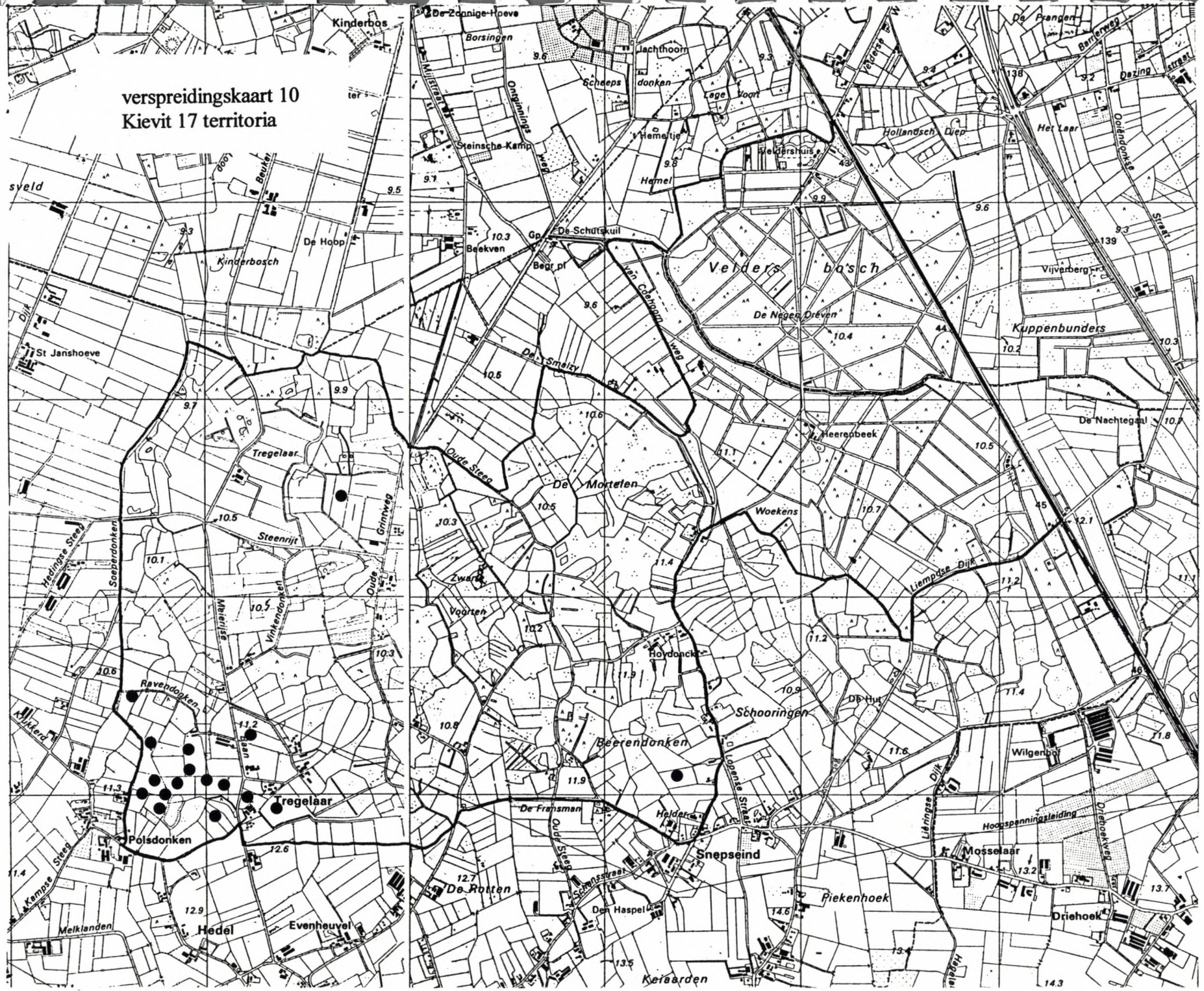

verspreidingskaart 9

- ★ Scholekster 5 territoria
- ★ Wulp 2 territoria

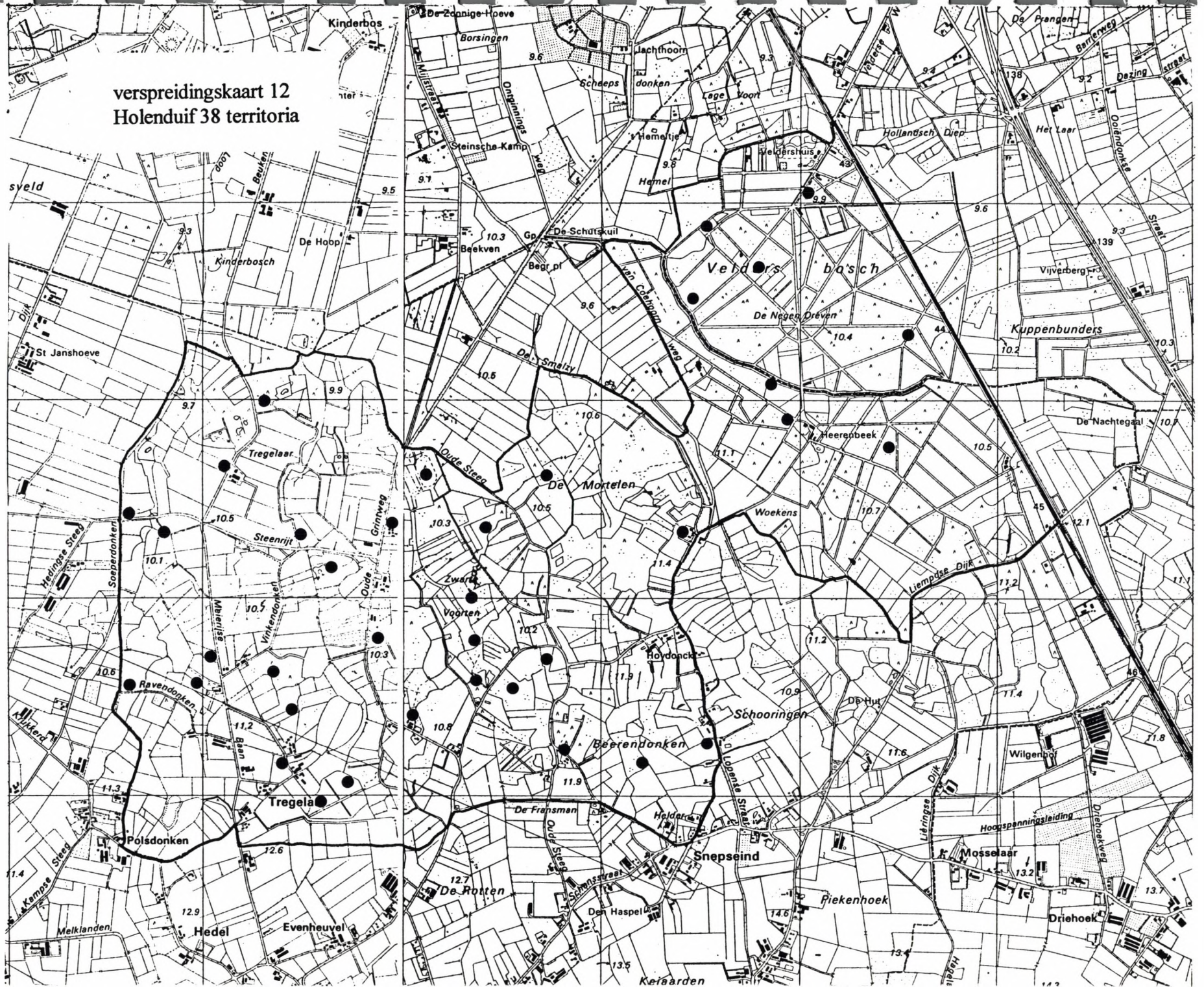

verspreidingskaart 10
Kievit 17 territoria

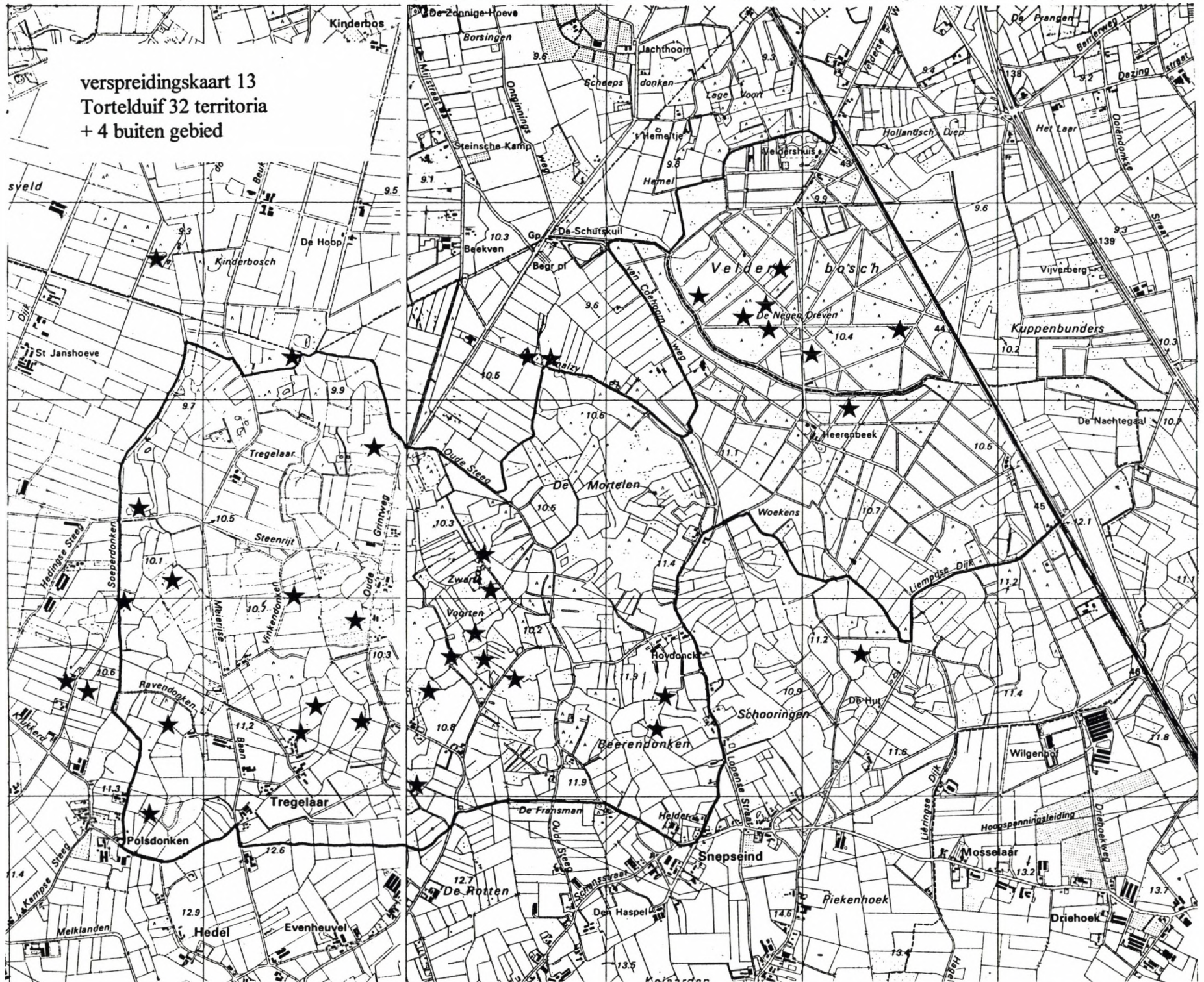

verspreidingskaart 12
Holenduif 38 territoria

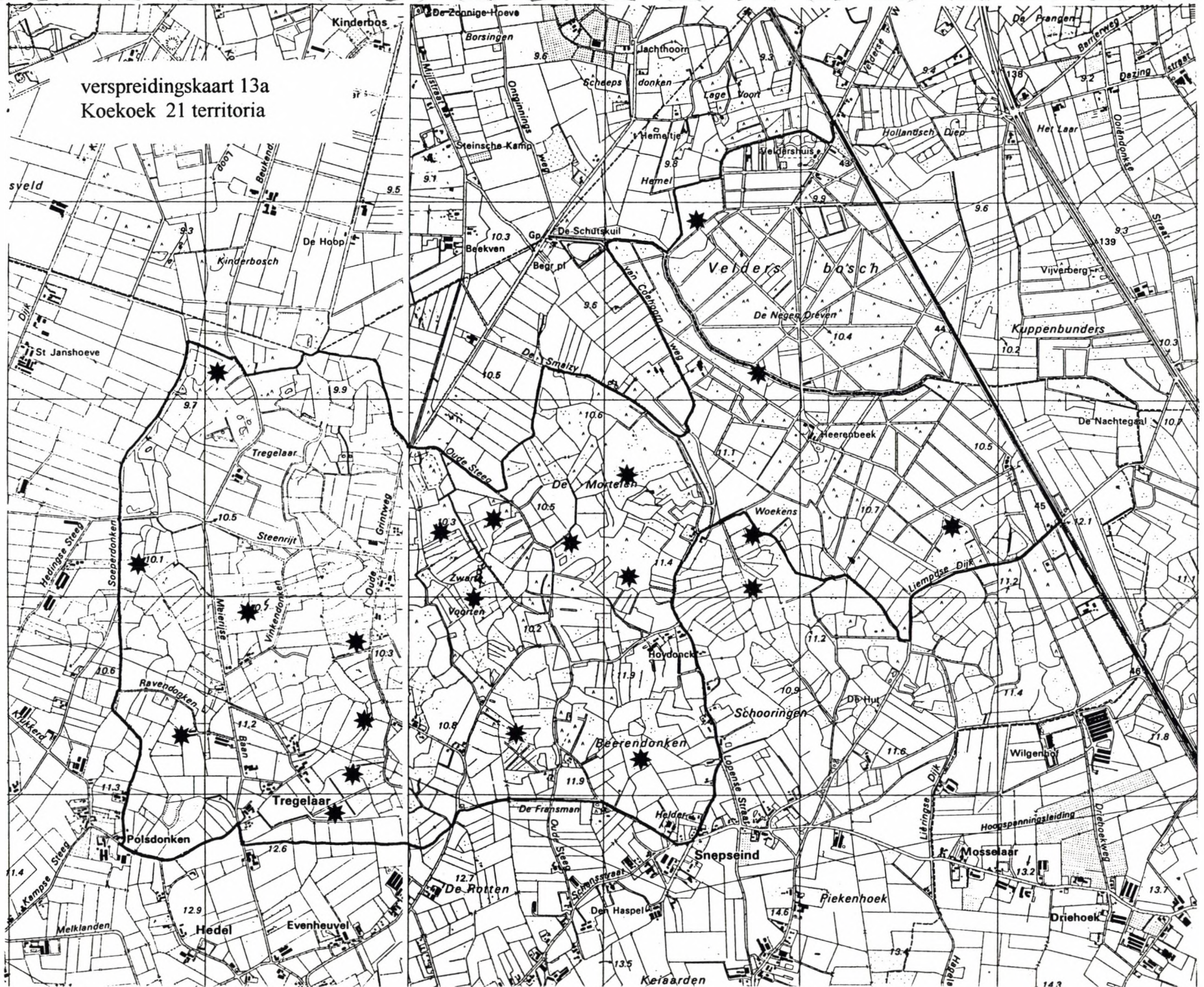

verspreidingskaart 13
Tortelduif 32 territoria
+ 4 buiten gebied

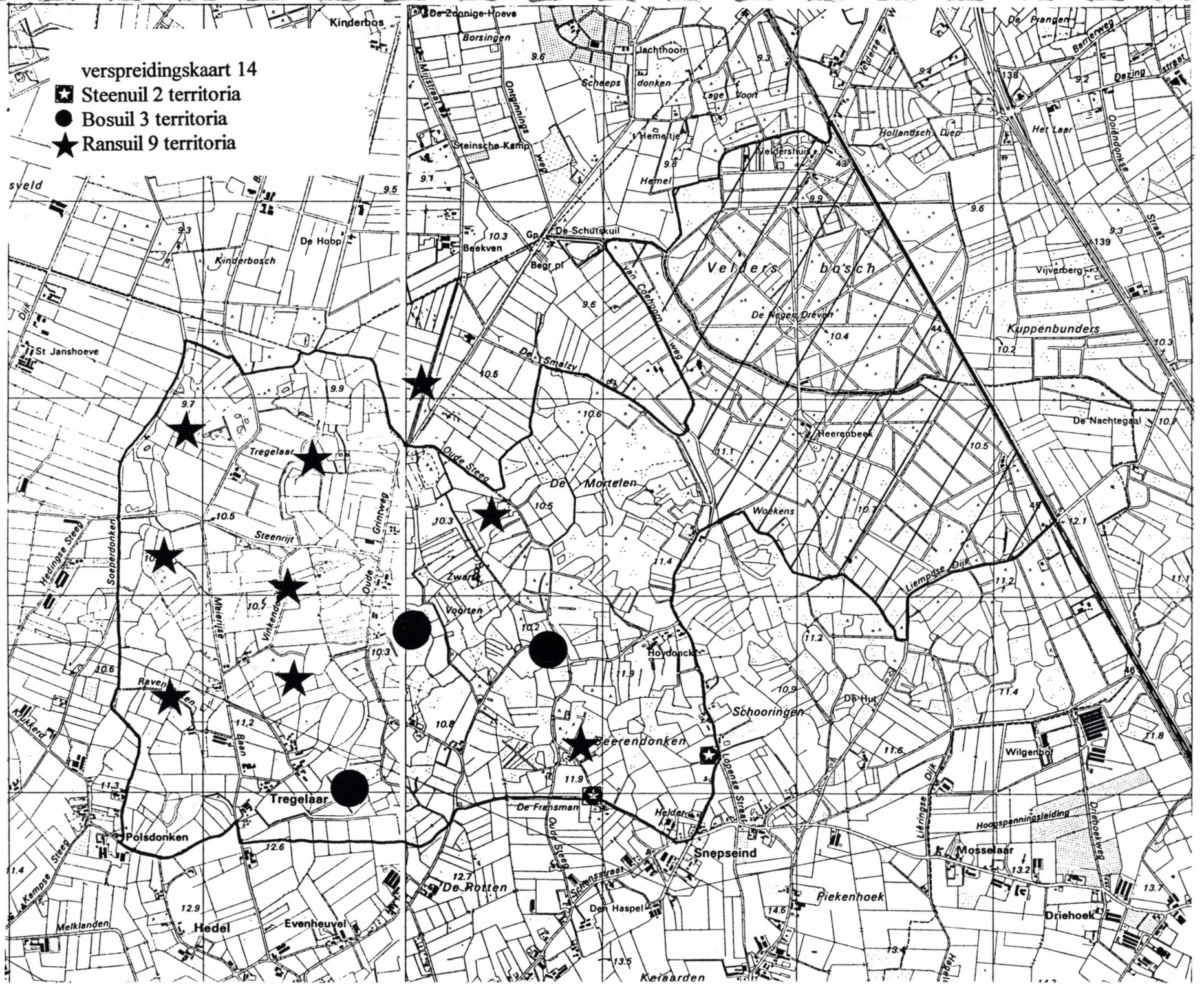

verspreidingskaart 13a
Koekoek 21 territoria

verspreidingskaart 14

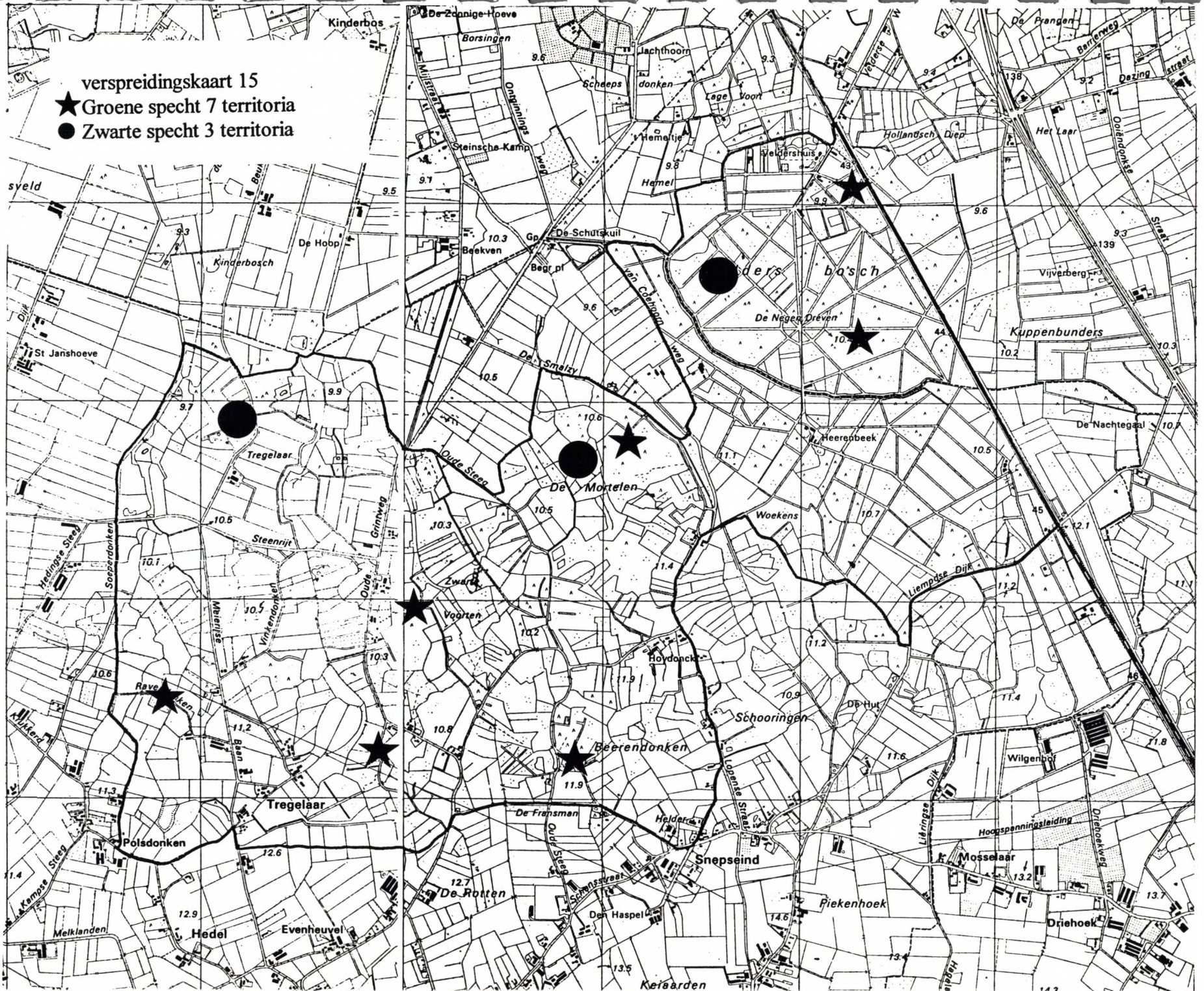
- ★ Steenuil 2 territoria
- Bosuil 3 territoria
- ★ Ransuil 9 territoria

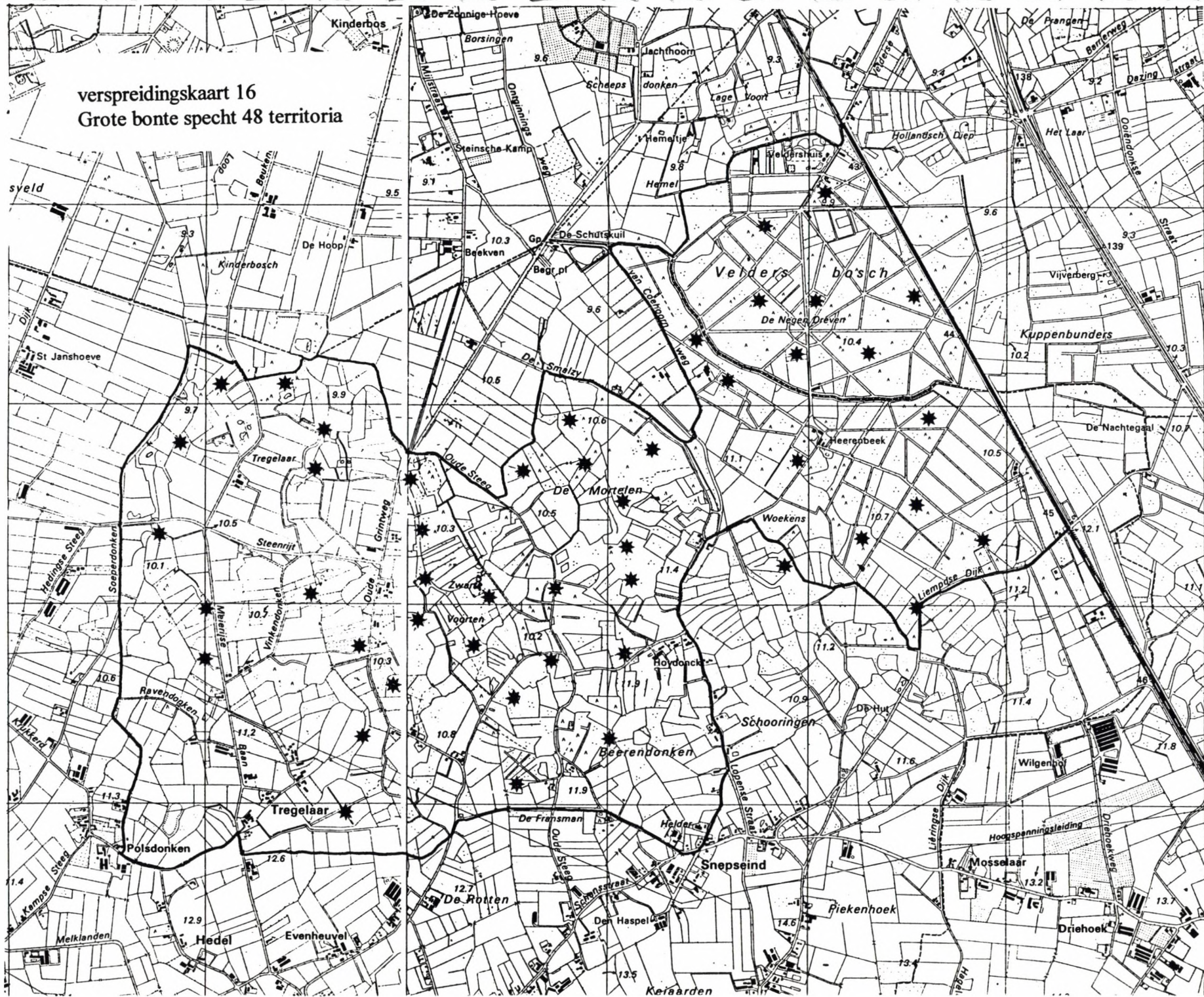
verspreidingskaart 15

★ Groene specht 7 territoria

● Zwarte specht 3 territoria

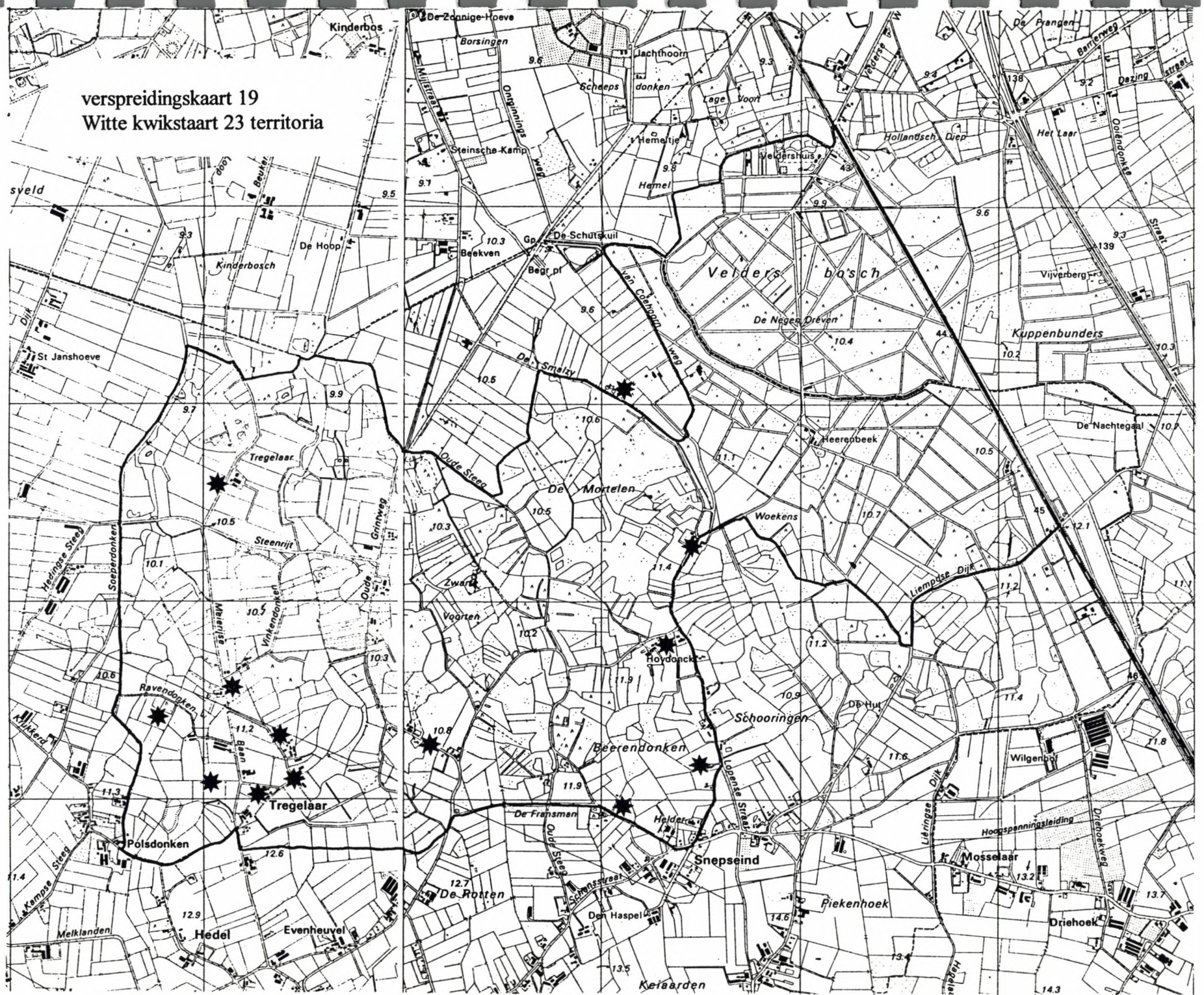
verspreidingskaart 16
Grote bonte specht 48 territoria

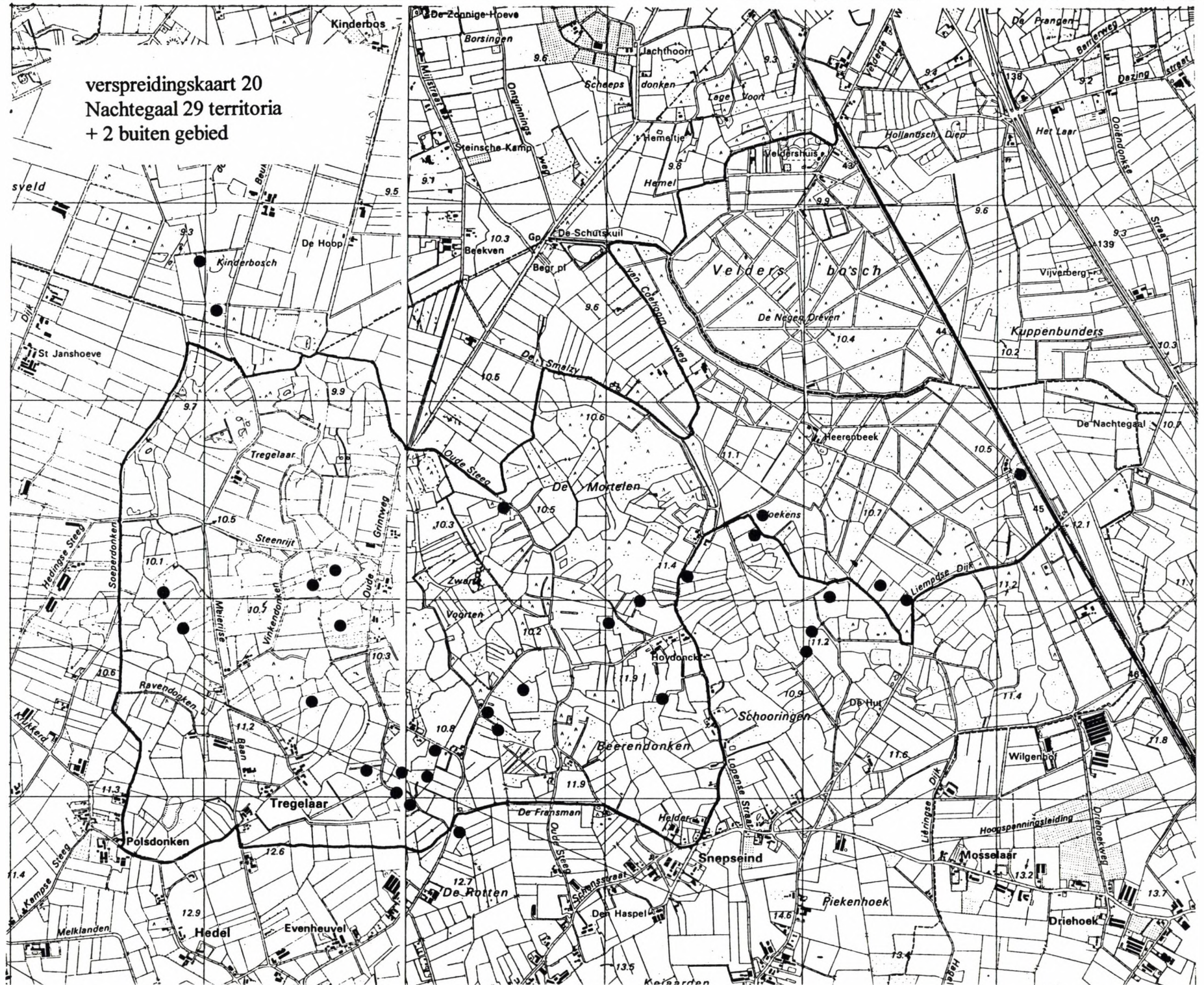

verspreidingskaart 19
Witte kwikstaart 23 territoria

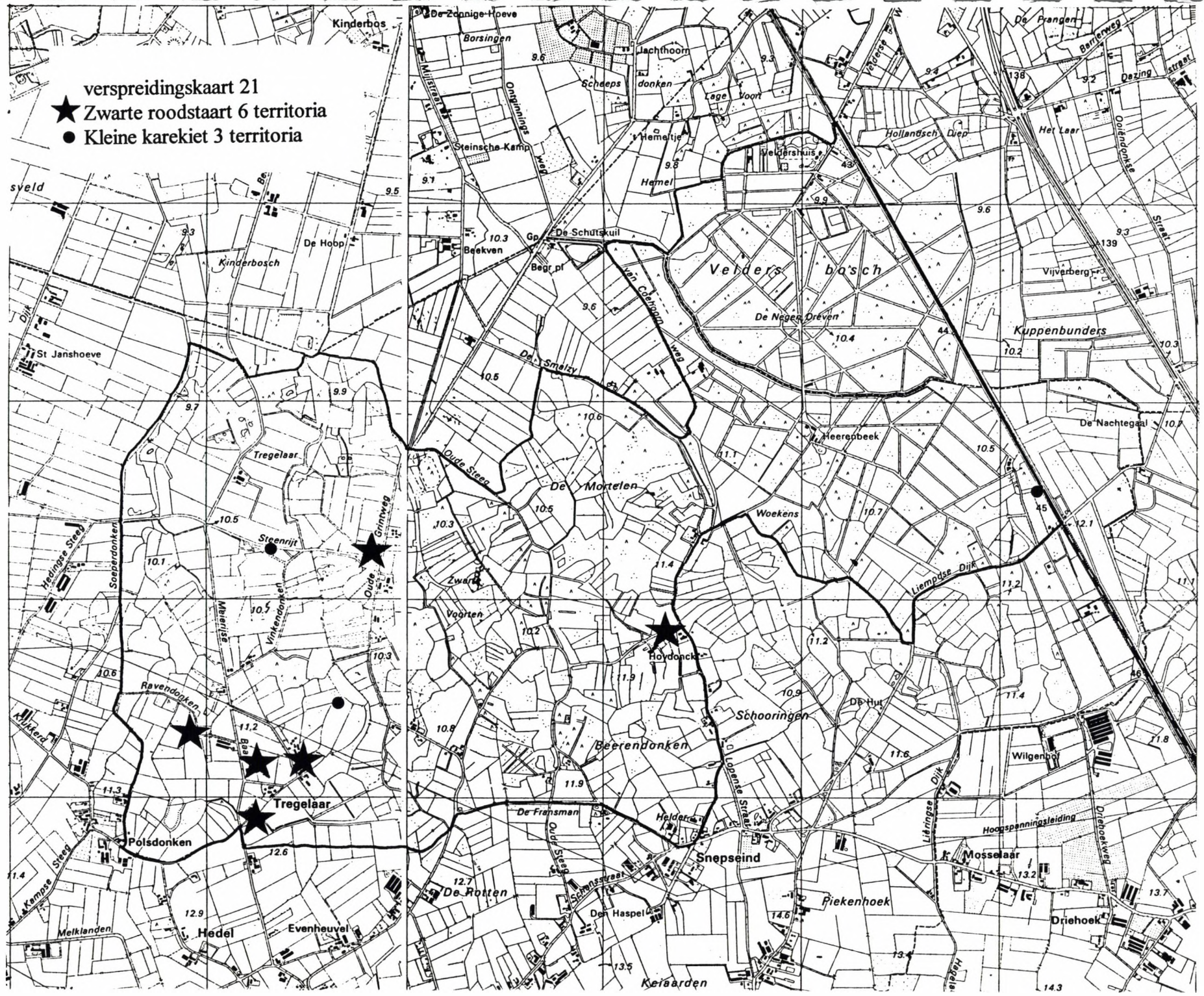

verspreidingskaart 20
Nachttegaal 29 territoria
+ 2 buiten gebied

- verspreidingskaart 21
- ★ Zwarte roodstaart 6 territoria
  - Kleine karekiet 3 territoria

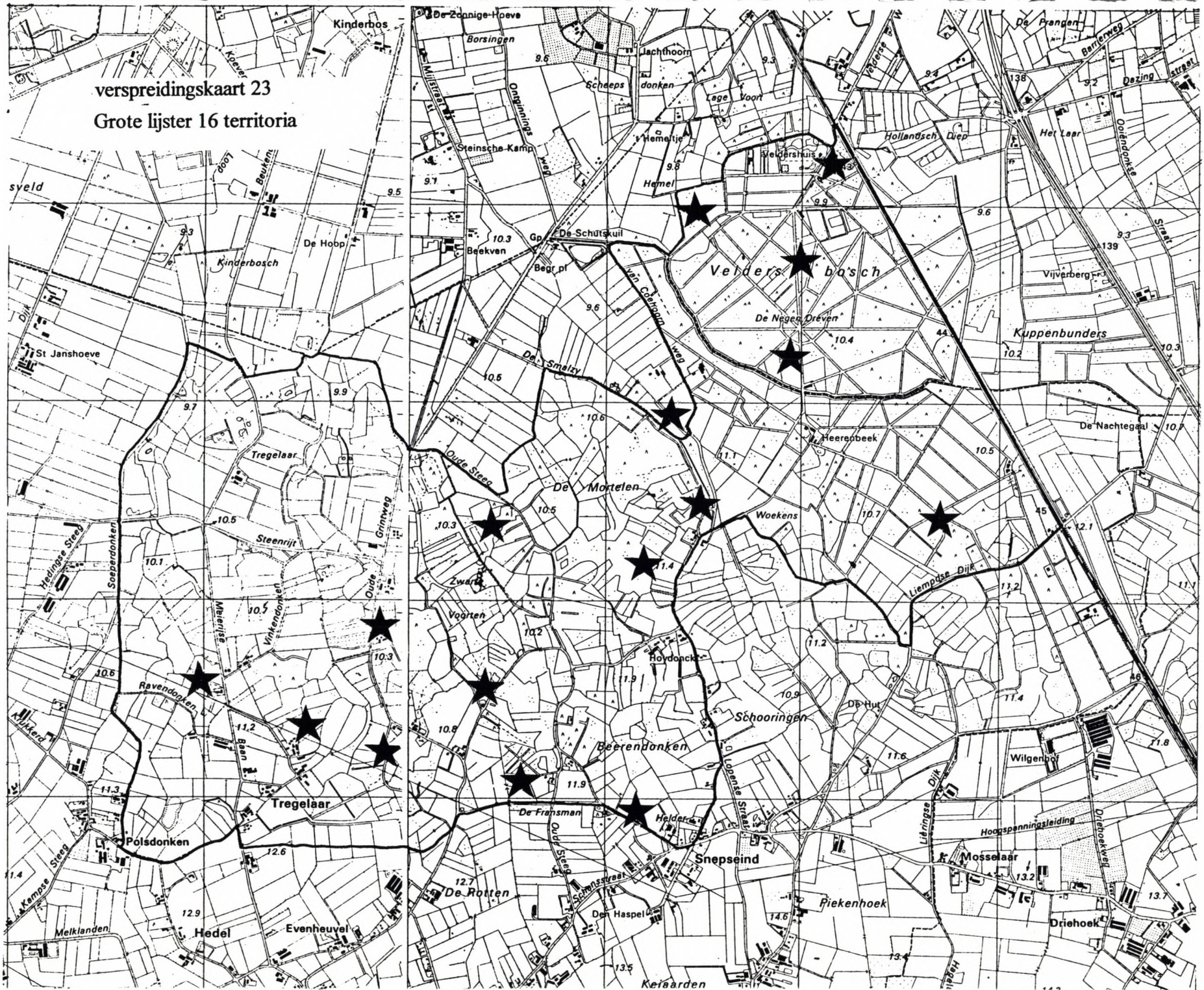
verspreidingskaart 22

★ Roodborsttapuit 1 territorium

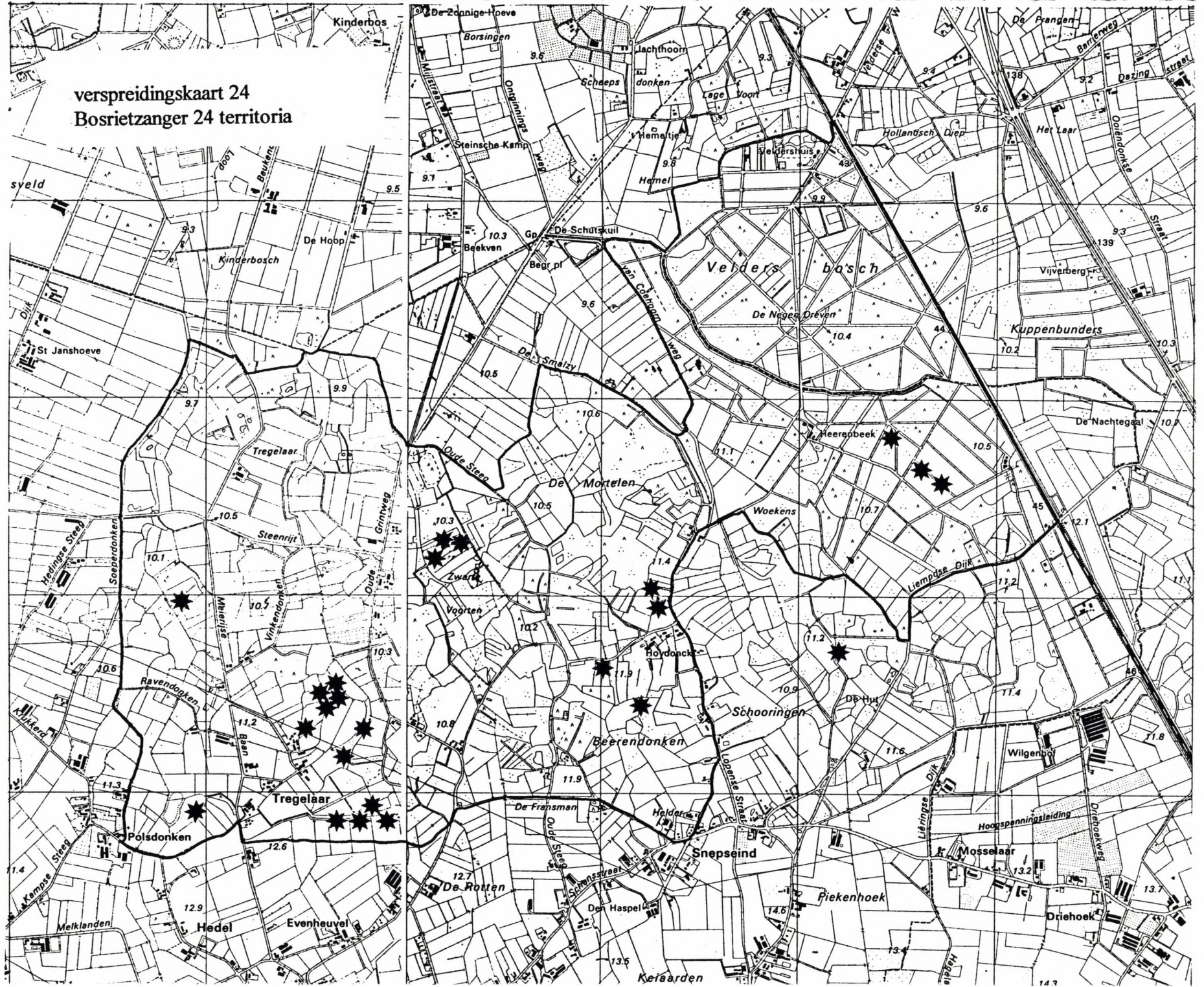
★ Fluiter 5 territoria

verspreidingskaart 23
Grote lijst 16 territoria

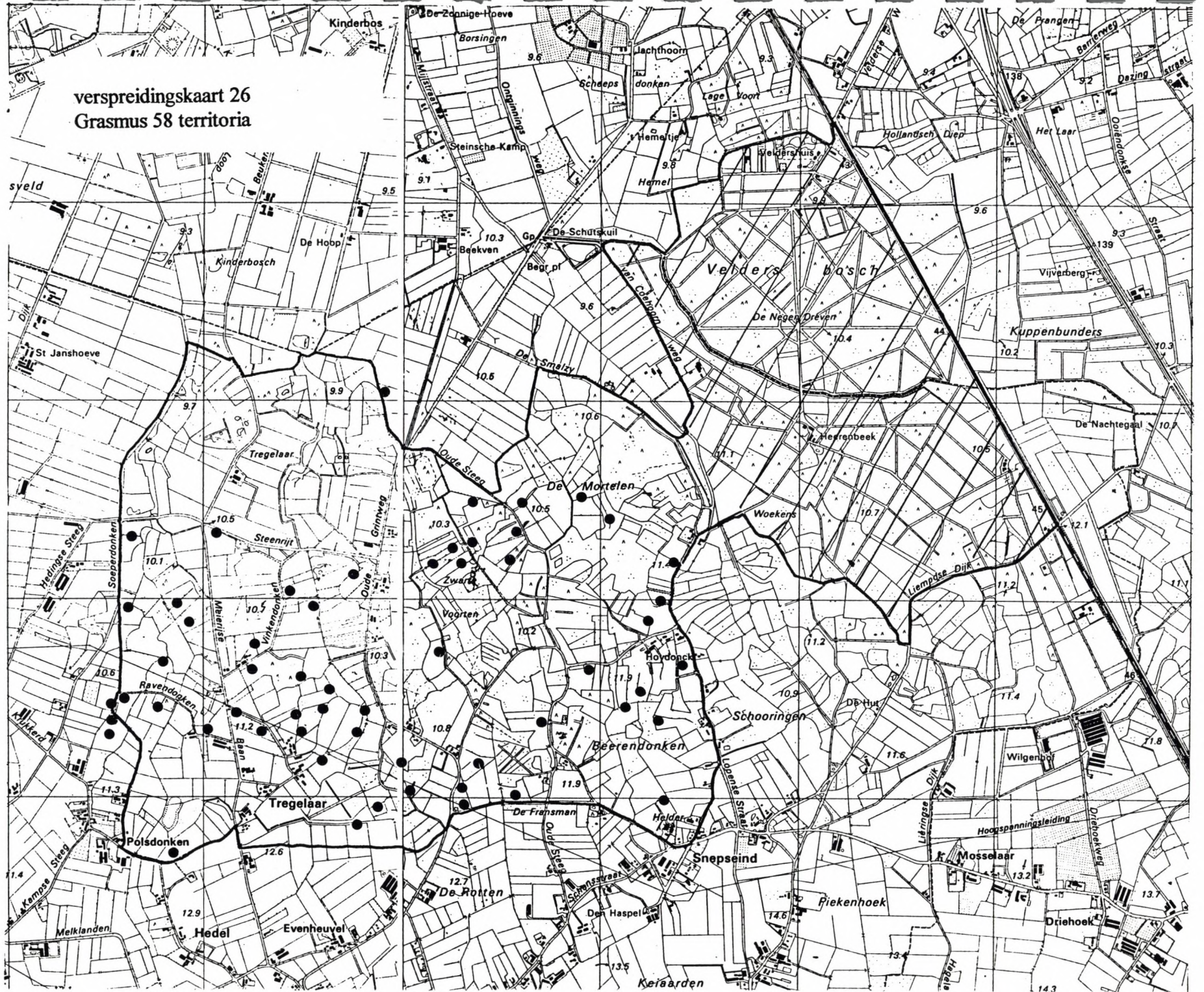

verspreidingskaart 24
Bosrietzanger 24 territoria

verspreidingskaart 26
Grasmus 58 territoria

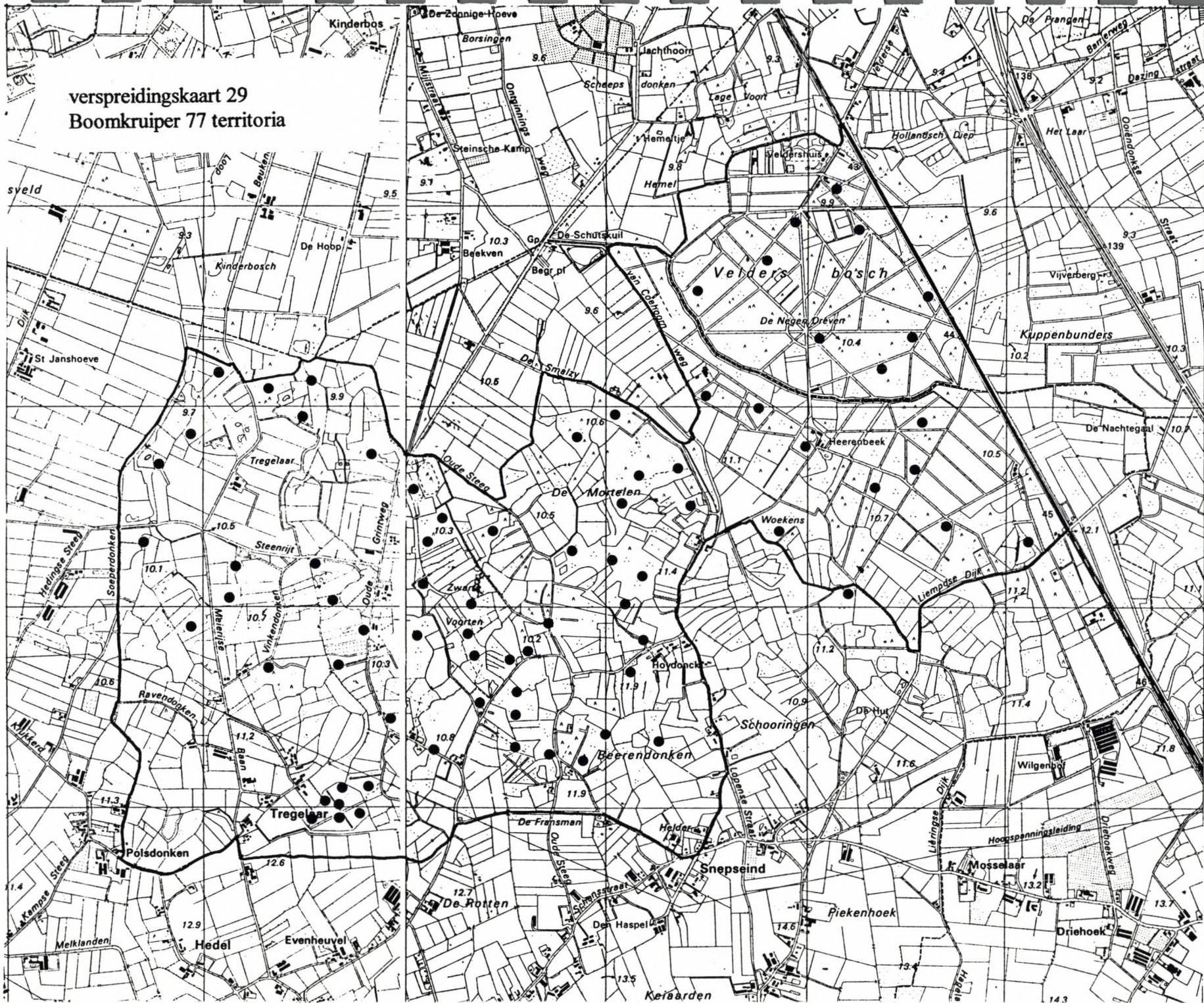

verspreidingskaart 29
Boomkruiper 77 territoria

verspreidingskaart 30
Wielewaal 12 territoria

